

3

ΑΡΘΡΑ ΑΠΟΨΕΙΣ

- **A. Καμμάς**
Ελεονώρα της Ακουϊτανίας - Μια μεγάλη γυναικεία μορφή στη Μεσαιωνική Ευρώπη
- **N. Χιωτίνης**
Η Ιστορία του Ανθρώπου ως αέναη αναζήτηση κοσμικού νοήματος και υπαρξιακής ελευθερίας
- **A. Νασιόπουλος**
Εκπαίδευση, Νέες Τεχνολογίες, Καινοτομία ως μοχλός Ανάπτυξης
- **M. Βενετίκου**
Ντετερμινισμός και ελεύθερη βούληση
Είναι δυνατόν να ζούμε σε ντετερμινιστικό κόσμο και όμως να αποφασίζουμε ελεύθερα;
- **Π. Μάντη**
Η σύμβαση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού
United nations' convention on the rights of the child (uncrc)
- **Γ. Γιαννακόπουλος**
Η τακτική της στρουθοκαμήλου
- **I. Μπουρής**
Ηλεκτρονική διαβούλευση στην βελτίωση του προφίλ τμημάτων ΑΕΙ τεχνολογικού κύκλου:
Η περίπτωση του τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΤΕΙ-Α

του Α. Καμμά*

Ελεονώρα της Ακουϊτανίας

Μια μεγάλη γυναικεία μορφή στη Μεσαιωνική Ευρώπη

Η Ελεονώρα της Ακουϊτανίας υπήρξε μία από τις εξέχουσες μορφές της Ευρωπαϊκής Ιστορίας. Ζώντας σε μία απόλυτα ανδροκρατούμενη περίοδο της, όπως ο Μεσαίωνας, σφράγισε με την προσωπικότητά της την πορεία των δύο ισχυρότερων τότε κρατών, της Γαλλίας και της Αγγλίας, των οποίων υπήρξε, διαδοχικά, βασίλισσα.

Η ισχυρή βιολογική της κράση (έζησε 80 ή 82 χρόνια, διάστημα υπερδιπλάσιο του μέσου όρου ζωής στην εποχή της) συνδυαζόταν με έναν πείσμονα και αποφασιστικό χαρακτήρα που υπερνικούσε όλα τα εμπόδια τα οποία συναντούσε στην υλοποίηση των στόχων της.

Η Ελεονώρα υπήρξε ένας πραγματικός θηλυκός «**Ηγεμόνας**» με όλη τη διάσταση που, κάποιους αιώνες αργότερα, έδωσε ο Niccolò Machiavelli στο ομώνυμο κλασικό του έργο, αποδεικνύοντας ότι οι ιδιότητες του πραγματικού ηγέτη δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο του ανδρικού φύλου.

Η Ελεονώρα της Ακουϊτανίας (Alienor d' Aquitaine) γεννήθηκε το 1122 (ή 24) και πέθανε την 1^η Απριλίου του 1204 στο Αββαείο του Fontevraud, κοντά στο Saumur.

Ήταν κόρη του **Γουλιέλμου Ι'** (Guillaume X), δούκα

της Ακουϊτανίας και της **Αενώρ** (Aénor), κόρης του Αϊμερίκ Α' του Σατελρώ (Aymeric I de Châtellerault). Μεγάλωσε και μορφώθηκε στην Αυλή της Ακουϊτανίας όπου διδάχθηκε τη Λατινική γλώσσα, τη μουσική και τη λογοτεχνία της εποχής της αλλά εξασκήθηκε επίσης στην ιππασία και το κυνήγι.

Υπήρξε εξάλλου παράδοση καλλιέργειας της ποίησης και της μουσικής στην Αυλή της Ακουϊτανίας, από την εποχή του παππού της Ελεονώρας, του **Γουλιέλμου Θ' του Τροβαδούρου** (Guillaume IX, le Troubadour). Δεν ήταν παρά δεκατριών μόλις ετών όταν ο πατέρας της απεφάσισε τον γάμο της με τον γιο του βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκου ΣΤ', το νεαρό πρίγκιπα **Λουδοβίκο της Γαλλίας**, διάδοχο του Γαλλικού θρόνου.

Αυτή η ένωση, στην οποία συνέβαλε με τη διπλωματία του ο ικανός **Suger**, ηγούμενος του Saint Denis και σύμβουλος του βασιλιά της Γαλλίας εξυπηρετούσε τα συμφέροντα και των δύο μερών, αλλά συγχρόνως, δεν προσαρτούσε τα εδάφη της Ακουϊτανίας (στα οποία συμπεριλαμβάνοντο και οι περιοχές του Πουατιέ, του Μπορντώ και της Γασκόνης) στο Γαλλικό Στέμμα αλλά διατηρούσε την αυτονομία του δουκάτου αυτού το οποίο και θα περιεχόταν στο διάδοχο του νέου ζεύγους που θα έφερε τον τίτλο του **Βασιλιά της**

*Ο κ. Α. Καμμάς είναι ιατρός ορθοπαιδικός, ομότιμος καθηγητής του ΤΕΙ-Α

Γαλλίας και Δούκα της Ακουϊτανίας.

Με τη συμφωνία αυτή ο μεν **Γουλιέλμος Ι΄ της Ακουϊτανίας** απέφυγε την επικυριαρχία στα εδάφη του ενός, πιθανόν ανεπιθύμητου, μέλλοντα συζύγου της κόρης του ο δε βασιλιάς της Γαλλίας **Λουδοβίκος ΣΤ΄, ο Χονδρός** (Louis VI, le Gros) διέβλεπε μία επέκταση, έσω και έμμεση, των εδαφών που θα διαχειριζόταν ο διάδοχός του **Λουδοβίκος Ζ΄, ο Νέος** (Louis VII, le Jeune).

Ο γάμος των δύο νέων έγινε στις **25 Ιουλίου του 1137** στο Μπορντώ και οι γαμήλιες τελετές διήρκεσαν πολλές ημέρες τόσο στο παλάτι της Ομπριέρ, κοντά στο Μπορντώ, όσο και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του ζευγαριού προς το Παρίσι, που πραγματοποιήθηκε μετά τη στέψη των ως **Δουκών της Ακουϊτανίας** στον καθεδρικό ναό του Αγίου Πέτρου, στο Πουατιέ.

Κατά τη διάρκεια όμως αυτού του ταξιδιού κατέφθασε και η είδηση του θανάτου του βασιλιά της Γαλλίας και πατέρα του νεόνυμφου πρίγκιπα.

Η Ελεονώρα στέφθηκε βασίλισσα της Γαλλίας τα Χριστούγεννα του 1137 στο Μπούρζ μαζί με τον σύζυγό της, αν και ο τελευταίος είχε στεφθεί, ζώντας του πατέρα του, σε ηλικία εννέα ετών, το 1131 στη Ρεμς (Reims). Ήταν τότε 13 ή 15 ετών και ο σύζυγός της τρία μόνο χρόνια μεγαλύτερός της.

Η αλλαγή περιβάλλοντος και συνηθειών και η δεσπόζουσα, στην Παρισινή Αυλή παρουσία της βασιλομήτορος **Αδελαιΐδας της Σαβοΐας** (Adélaïde de Savoie) κάθε άλλο παρά ευχάριστες συνθήκες δημιουργούσαν σε μια νέα βασίλισσα, μεγαλωμένη σ' ένα κύκλο τροβαδούρων, ποιητών και, γενικά, ανθρώπων που καλλιεργούσαν τις τέχνες.

Η τεράστια επιρροή όμως την οποία ασκούσε στο νεαρό και άπειρο σύζυγό της τη χρέωνε συνεχώς με τις όποιες ατυχείς αποφάσεις του τελευταίου, χωρίς βεβαίως η ίδια να είναι ανεύθυνη των αποφάσεων αυτών.

Πολύ νωρίς η βασιλομήτωρ απομακρύνθηκε από την Αυλή και ο **Suger** έχασε την ιδιότητα του συμβούλου του βασιλιά, όταν αντιτάχθηκε στον παραλογισμό του Λουδοβίκου να τεθούν τα παιδιά των εύπορων κατοίκων του Πουατιέ σε ομηρία, μετά από την απόφαση που πήραν οι γονείς τους να κηρύξουν την ανεξαρτησία της περιοχής, απόφαση την οποία

ο βασιλιάς της Γαλλίας απέτρεψε με αναίμακτη παρέμβασή του.

Ένα σημαντικό γεγονός που πήρε τεράστια διάσταση και έφερε τον Λουδοβίκο σε ρήξη με τον πάπα της Ρώμης ξεκίνησε λόγω της εμμονής της Ελεονώρας να υπεραμυνθεί της ερωτικής σχέσης της αδελφής της **Πετρονίλλας** (Pétronille d' Aquitaine) με τον ανώτερο αξιωματούχο (sénéchal) του βασιλιά της Γαλλίας, τον **Ραούλ του Βερμαντουά** (Raoul de Vermandois) ο οποίος όμως ήταν ήδη παντρεμένος με την ανισιά του πανίσχυρου κόμη της Καμπανίας **Θιμπώ Β΄** (Thibaud II de Blois, comte de Champagne).

Παρά τις αντιρρήσεις της Αγίας Έδρας ο γάμος ακυρώθηκε με το επιχείρημα της συγγενείας εξ αίματος με αποτέλεσμα τον αφορισμό από τον πάπα **Ιννοκέντιο Β΄** (Innocent II) και του ζεύγους των νεόνυμφων και των κληρικών που συμμετείχαν στην όλη μηχανορραφία.

Ακολούθησε μία σειρά αιματηρότατων εμφύλιων εχθροπραξιών που κυριολεκτικά εξουθένωσαν ψυχικά τον άβουλο βασιλιά της Γαλλίας.

Αυτήν ακριβώς τη χρονική περίοδο η παρέμβαση του φιλόσοφου και θεολόγου **Βερνάρδου του Κλαιρβώ** (Bernard de Clairvaux) αλλά και του πάντα πιστού (παρά την απομάκρυνσή του) στο βασιλικό ζεύγος, αββά **Σουζέρ** (Suger) άλλαξαν τελείως τη, σχετική με τα θέματα αυτά, αντίληψη του **Λουδοβίκου Ζ΄** ο οποίος κυριολεκτικά μεταμορφώθηκε σε μαχητή του χριστιανισμού, απόλυτα υποταγμένο στις εντολές του πάπα της Ρώμης.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες και υπό τη συνεχή πίεση των δύο κληρικών, ο βασιλιάς συμμετείχε, τον Απρίλιο του 1144 σε μία σύνοδο - τελετή στο **Saint - Denis** που, τυπικά, έθετε τέρμα στη διαμάχη του με τον πάπα της Ρώμης.

Η επίμονη προσπάθεια όμως του Σουζέρ και του Βερνάρδου του Κλαιρβώ να πείσουν την Ελεονώρα να μην αναμινύεται στις πολιτικές αποφάσεις του βασιλιά με αντάλλαγμα τις προσευχές και των δύο για απόκτηση διαδόχου, απέδωσαν μερικώς.

Το ζεύγος απέκτησε την πρώτη του κόρη το 1145 στην οποία δόθηκε το όνομα **Μαρία** και η Ελεονώρα περιόρισε την ανάμιξή της στη λήψη αποφάσεων του βασιλιά - συζύγου της χωρίς όμως και να πάψει

ποτέ να τον ακολουθεί εκ του πλησίον, ακόμα και όταν αυτός αποφάσισε να ηγηθεί της **Β΄ Σταυροφορίας**, δηλώνοντας πλήρη υποταγή στην Αγία Έδρα.

Η εξέλιξη όμως της Σταυροφορίας αυτής ήταν μία ακόμα αποτυχία του βασιλιά της Γαλλίας.

Έτσι, λίγους μήνες μετά ο Λουδοβίκος και η Ελεονώρα ξεκίνησαν, χωριστά, το ταξίδι του γυρισμού.

Η βασίλισσα, μάλιστα, συνελήφθη κατά τη διάρκεια του ταξιδιού αυτού, από μουσουλμάνους πειρατές αλλά, αργότερα, ελευθερώθηκε από Νορμανδούς ιππότες που υπηρετούσαν κάτω από τις διαταγές του Ρογήρου Β΄.

Τελικά, κάτω από πολύ αντίξοες συνθήκες, με ιδιαίτερα κλονισμένη από τις κακουχίες και τις ασθένειες υγείας, έφθασε στο Παλέρμο όπου και πληροφορήθηκε το τραγικό τέλος του θείου της, κόμη της Αντιόχειας, Ρεϊμόνδου ο οποίος σκοτώθηκε σε μάχη με τους Τούρκους, αποκεφαλίστηκε και το κεφάλι του στάλθηκε, μουμιοποιημένο, στον χαλίφη της Βαγδάτης.

Λίγο αργότερα το βασιλικό ζεύγος της Γαλλίας συναντήθηκε στην Ιταλία και, από κοινού, ξεκίνησαν για τη χώρα τους με ειλημμένη την απόφαση να ζητήσουν ακύρωση του γάμου των.

Τόσον όμως ο πάπας **Ευγένιος Γ΄** (Eugène III), ο οποίος τους συνάντησε στο αββαείο του Μοντ Κασέν (Mont Cassin), όσον και ο πάντα μετριοπαθής αββάς **Σουζέρ** (Suger) προσπάθησαν, έστω και την ύστατη στιγμή, να τους μεταπείσουν.

Και, προσωρινά, το επέτυχαν με αποτέλεσμα τη γέννηση το 1150 μιας δεύτερης κόρης, της **Αλιξ ή Αελίς** (Alix, ou Aélis).

Ίσως η εξέλιξη του ζεύγος και, κατ' επέκταση, της ιστορίας να ήταν διαφορετική αν είχε γεννηθεί διάδοχος του Γαλλικού στέμματος.

Μετά όμως τη γέννηση μιας ακόμα κόρης η απόφαση χωρισμού των πήρε οριστικό χαρακτήρα και ο γάμος των ακυρώθηκε στις 21 Μαρτίου του 1152 από τη σύνοδο του **Μπωζανσύ** (Beaugency) με το «αιτιολογικό» της -πέμπτου βαθμού- εξ αίματος συγγενείας των δύο συζύγων.

Σε λιγότερο από δύο μήνες μετά τη λύση του πρώτου γάμου της, στις 18 Μαΐου 1152, η Ελεονώρα παντρεύτηκε στο Πουατιέ τον **Ερρίκο Πλανταγενέτη**, ο οποίος ήταν τότε 19 ετών, δηλαδή 9 ή 11 χρόνια νεώτερός της.

Ο πρώτος γιος του ζευγαριού, ο **Γουλιέλμος** (Guillaume) γεννήθηκε δεκαπέντε μήνες αργότερα, στις 17 Αυγούστου 1153.

Όταν, στις 25 Οκτωβρίου 1154 ο βασιλιάς της Αγγλίας **Στέφανος του Μπλουά** άφησε την τελευταία του πνοή, έχοντας από πριν ορίσει διάδοχο του θρόνου του τον **Ερρίκο** της Ανδεγαβίας, γιο της Ματίλδης της Αυτοκράτειρας, ο δρόμος για το αββαείο του Γουεστμίνστερ, όπου εγίνοντο οι στέψεις των Άγγλων

βασιλέων, ήταν πλέον ανοικτός για το ζεύγος **Ερρίκος - Ελεονώρα** που ήδη εξουσίαζε όλη την περιοχή της Δυτικής Γαλλίας, μέχρι τα Πυρηνάια (Νορμανδία, Ανδεγαβία, Ακουϊτανία, Πουατιέ, Γασκόνη κλπ.).

Με την Ελεονώρα σε προχωρημένη εγκυμοσύνη και μετά από ένα περιπετειώδες (λόγω θαλασσοταραχής) ταξίδι στη Μάγχη η στέψη έγινε στις 19

Δεκεμβρίου 1154 και την 1η Μαρτίου 1155 ένα νέο άρρεν τέκνο, ο **Ερρίκος** προσετέθη στην Αγγλική βασιλική οικογένεια.

Η άνοιξη του 1155 βρίσκει τον Ερρίκο και την Ελεονώρα στη Νορμανδία, κοντά στη βασίλισσα Ματίλδη.

Από εκεί ξεκίνησε μία μακρά περιοδεία της Ελεονώρας στη Νορμανδία και την Ανδεγαβία με σκοπό τη σταθεροποίηση της εξουσίας της.

Μια περιοδεία που δεν διακόπηκε ούτε από τον πρόωρο θάνατο του πρωτότοκου γιου της Γουλιέλμου ούτε από τη γέννηση της κόρης της **Ματίλδης** το 1156.

Περισσότερο από μία δεκαετία η Ελεονώρα, μόνη ή με το σύζυγό της περιόδευε σε όλη την τεράστια επικράτεια του βασιλείου της, συμμετέχοντας ενεργά στην προσπάθεια του Ερρίκου να σταθεροποιήσει την εξουσία του σε όλη αυτή την τεράστια, για τα δεδομένα της εποχής εκείνης, έκταση που όριζε.

Από το 1153 έως το 1166, εκτός από τον **Γουλιέλμο** που πέθανε σε ηλικία μόλις τριών ετών, τον **Ερρίκο** και

την **Ματίλδη** που ήδη αναφέρθηκαν, γέννησε ακόμα πέντε παιδιά, τον **Ριχάρδο** το 1157, τον **Τζοφρουά** το 1158, την **Ελεονώρα** το 1161, την **Ιωάννα** το 1165 και, τέλος, τον **Ιωάννη** το 1166, σε ηλικία 42 ή 44, πλέον, ετών.

Όλα αυτά τα χρόνια η Ελεονώρα φαίνεται να ασκεί με απόλυτη συνέπεια τα καθήκοντά της ως βασίλισσας στη σκιά του συζύγου της.

Οι προσωπικές όμως σχέσεις της με το σύζυγό της είχαν βαθύτατα κλονισθεί από την ερωτική σχέση του Ερρίκου Πλανταγενέτη με τη νεαρή **Ροζαμούνδη Κλιφόρντ** (Rosamonde Clifford), επίσημη ερωμένη του βασιλιά της Αγγλίας.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις σταδιακής διάστασης των δύο συζύγων με την Ελεονώρα να διαμένει, κυρίως, στις περιοχές της δικής της επικράτειας (Νιορτ, Πουατιέ) και να ασχολείται περισσότερο με την καθιέρωση, στην περιοχή αυτή, μιας δικής της προσωπικής εξουσίας, εκτός των τυπικών Αγγλικών συνόρων, ενώ συγχρόνως μετείχε ενεργά στην αγωγή και εκπαίδευση του γιου της **Ριχάρδου**, ο οποίος εξελίχθηκε σε πρότυπο ιππότη - πολεμιστή εκπαιδευόμενος συστηματικά από τον αρτιότερο εκπαιδευτή στις πολεμικές τέχνες, τον **Γουλιέλμο τον Στρατάρχη** (Guillaume le Marechal).

Το 1172 οι σχέσεις του Ερρίκου Β΄ με τη σύζυγό του Ελεονώρα και τα παιδιά τους είχαν ιδιαίτερος οξυνθεί και μία σπίθα αρκούσε για να ξεσπάσει ανοικτή κρίση. Παρά τη μεγαλειώδη στέψη, στις 27 Σεπτεμβρίου στο Γουεστμίνστερ, του ζεύγους **Ερρίκου του Νέου - Μαργαρίτας της Γαλλίας** (κόρης του Λουδοβίκου Ζ΄) ως διαδόχων - βασιλέων της Αγγλίας οι σχέσεις πατέρα και γιου δεν βελτιώθηκαν.

Ο Ερρίκος Β΄ εξακολουθούσε να ασκεί τη βασιλική εξουσία κατά τρόπο απολυταρχικό αρνούμενος, ουσιαστικά, την εκχώρηση μέρους της στον εστεμμένο διάδοχό του.

Έτσι όταν το 1173 ο βασιλιάς της Αγγλίας αποφάσισε να τροποποιήσει την αρχική απόφασή του για διανομή των γαιών της επικράτειάς του και να εκχωρήσει στο μικρότερο γιο του **Ιωάννη τον Ακτήμονα** (με την ευκαιρία των αρραβώνων του τελευταίου με την **Αλιξ**, κόρη του κόμητα της Σαβοΐας Ουμβέρτου Γ΄) τα φέουδα του **Λουντούν** (Loudun), του **Σινόν** (Chinon) και του

Μιρεμπώ (Mirebau), ο Ερρίκος ο Νέος αντιτάχθηκε ενεργά στον πατέρα του.

Παρακινούμενος από τον πεθερό του βασιλιά της Γαλλίας που δεν έπαυε, σε κάθε ευκαιρία, να του επισημαίνει ότι ήταν βασιλιάς χωρίς εξουσία, και από τη μητέρα του που μισούσε θανάσιμα το σύζυγό της εξαιτίας, κυρίως, της σχέσης του με τη **Ροζαμούνδη Κλιφόρντ** (Rosamonde Clifford) άρχισε να συμπεριφέρεται σαν πραγματικός μονάρχης, παραχωρώντας γαίες στους συμμάχους του, ενώ συγχρόνως κατάργησε μονομερώς τη συμφωνία του Κλάρεντον που δέσμευε τον κληρο να αποδέχεται τη βασιλική δικαιοσύνη - εξουσία επί αυτού.

Το 1173 οι τρεις μεγαλύτεροι γιοι του Ερρίκου Β΄ ο **Ερρίκος ο Νέος**, ο **Τζοφρουά της Βρετάνης** και ο **Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος** (δούκας της Ακουϊτανίας από το 1170) επαναστάτησαν κατά του πατέρα τους υποστηριζόμενοι από τον **Λουδοβίκο Ζ΄ της Γαλλίας**, τον **Γουλιέλμο Α΄ της Σκωτίας** και σημαντικό αριθμό ισχυρών Άγγλων βαρώνων.

Ψυχή της εξέγερσης αυτής ήταν, κατά κοινή ιστορική αντίληψη, η **Ελεονώρα της Ακουϊτανίας**.

Ο Ερρίκος Β΄ Πλανταγενέτης ήταν πεπεισμένος -και δικαίως- ότι η σύζυγός του είχε κινήσει τα νήματα της εξέγερσης των παιδιών του εναντίον του και, ως εκ τούτου, τη θεωρούσε κύριο αντίπαλό του κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών της περιόδου αυτής.

Έτσι σε κάποια φάση πολεμικών επιχειρήσεων στην περιοχή της **Τουρέν** (Touraine), όταν η βασίλισσα της Αγγλίας επιχειρήσει να διαφύγει μεταμφιεσμένη σε άνδρα, συνελήφθη από πιστούς στο σύζυγό της και μεταφέρθηκε, αρχικά, στη **Σινόν** (Chinon) όπου και φυλακίσθηκε.

Τα επόμενα δεκαπέντε χρόνια (μέχρι το θάνατο του Ερρίκου Β΄) η Ελεονώρα παρέμεινε, με μικρά διαλείμματα, αιχμάλωτη του συζύγου της σε διάφορες περιοχές της Αγγλίας (όπου οδηγήθηκε μετά τη Σινόν) -κυρίως στο **Σαλίσμπουρ**- αλλά και αλλού, υπό την αυστηρή επιτήρηση των πιστών στον Ερρίκο Β΄, **Ρανούλφ του Γκλανβίλ** (Ranulf de Glanville) αρχιδικαστή της Αγγλίας και του **Ραλφ Φιτζ Στέφεν** (Ralf Fitz Stephen) οι οποίοι, κατά διαταγή του βασιλιά, της απαγόρευαν κάθε κίνηση και επαφή που μπορούσε να θεωρηθεί συνωμοτική κατά του συζύγου της.

Ο Ερρίκος Β΄, μάλιστα, κίνησε διαδικασία ακύρωσης του γάμου των για να απαλλαγεί οριστικά από την ανεπιθύμητη σύζυγό του.

Τόσον όμως η σθεναρή άρνηση του εκπροσώπου του πάπα, καρδινάλιου **Ουγκουσιόν** (Ugucione) να προωθήσει αυτή την ακύρωση, όσον -κυρίως- ο αιφνίδιος θάνατος της ερωμένης του βασιλιά **Ροζαμούνδης Κλιφόρντ** για τον οποίο κατηγορήθηκε -πιθανότατα αδίκως- για εγκληματική ενέργεια η Ελεονώρα, απέτρεψαν την εξέλιξη αυτή.

Οι σχέσεις όμως μεταξύ των γιων του Ερρίκου συνεχώς οξύνοντο.

Ακόμα και όταν, το 1183, πέθανε πρόωρα ο Ερρίκος ο Νέος, ο Ριχάρδος βρέθηκε μπροστά στο κοινό μέτωπο των άλλων δύο αδελφών του, του **Τζοφρουά της Βρετανίας** και του **Ιωάννη του Ακτμήμονα**.

Η κατάσταση κινδύνευε, για μια ακόμα φορά, να ξεφύγει τελείως από τα χέρια του Ερρίκου Β΄, ο οποίος, σε μια απέλπιδα προσπάθειά του να αποφύγει μια νέα κρίση στην οικογένειά του, προσέφερε ένα βαθμό **ημιελευθερίας** στη σύζυγό του ελπίζοντας ότι αυτή θα ασκούσε την επιρροή της στα παιδιά τους κατά τρόπο που θα κατεύναζε τα πάθη και τις φιλοδοξίες των.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα η Ελεονώρα, αφού συμπαραστάθηκε στην κόρη της **Ματίλδη** (Mathilde) κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και του τοκετού του τρίτου της παιδιού προσπάθησε να επιτύχει συμφωνία μεταξύ των τριών αγοριών της κάτι που -σε προσωρινή βάση- το πέτυχε λίγο πριν από τα Χριστούγεννα του 1184 με την υπογραφή, μεταξύ των, μιας **συμφωνίας ειρήνης** στο Γουεστμίνστερ (Westminster) η οποία όμως αποδείχθηκε μάλλον θνησιγενής, αφού οι εχθροπραξίες επαναλήφθηκαν σύντομα, μόλις ο Ριχάρδος έφθασε στην Ακουϊτανία. Μπροστά στο ενδεχόμενο νέων, κακών γι' αυτόν, εξελίξεων ο Ερρίκος Β΄ με μία νέα διπλωματική κίνησή του κάλεσε, λίγο μετά το Πάσχα του 1185 τη σύζυγό του στη Νορμανδία και την αποκατέστησε στην εξουσία του Πουατού (Poitou) υποχρεώνοντας το Ριχάρδο να ασκεί εξουσία στο όνομα της μητέρας του η οποία όμως, για κάθε ενδεχόμενο, επαναοδηγήθηκε σε κατάσταση «μερικής» αιχμαλωσίας στο Γουίνσεστερ (Winchester).

Στις 6 Ιουνίου 1189 ο Ερρίκος Β΄ Πλανταγενέτης πέθανε στη Σινόν.

Ο Ριχάρδος τον διαδέχθηκε ως βασιλιάς της Αγγλίας, δούκας της Νορμανδίας και κόμης της Ανδεγαβίας.

Η πρώτη πράξη του νέου Βασιλιά ήταν να ελευθερώσει από κάθε περιορισμό τη μητέρα του, η οποία και ανέλαβε αμέσως δράση υπέρ του γιου της, διατρέχοντας όλη την Αγγλική επικράτεια και υποχρεώνοντας ευγενείς και φεουδάρχες να δηλώνουν πίστη στο νέο ηγεμόνα τους.

Στην ουσία, η Ελεονώρα κυβερνούσε στο όνομα του Ριχάρδου του Α΄ (Λεοντόκαρδου) καθ' όλη τη διάρκεια της μακράς απουσίας του τελευταίου από την Αγγλία. Οδήγησε μάλιστα τη μελλοντική της νύφη, τη **Βερανζέρη της Ναβάρρας** (Bérandère de Navarre) στην Κύπρο όπου αυτή παντρεύτηκε τον Ριχάρδο, ο οποίος όδευε στους Αγίους Τόπους, στα πλαίσια της 3ης Σταυροφορίας.

Στην Αγγλία προσπάθησε, με κάθε τρόπο, να εμποδίσει το μικρότερο γιο της Ιωάννη να εκθρονίσει το Ριχάρδο και όταν ο τελευταίος συνελήφθη -κατά την επιστροφή του στην Αγγλία- από τους Αυστριακούς, η ίδια πρωτοστάτησε στη συγκέντρωση των λύτρων που απαιτούντο για την απελευθέρωσή του.

Η δράση της όμως δεν σταμάτησε εκεί.

Αν και είχε αποφασίσει να αποτραβηχτεί από τα κοινά, αποσυρόμενη στο αββαείο του Fontevraud, ανέστειλε τη μοναχική της ζωή για να συμπαρασταθεί στον τραυματία γιο της, Ριχάρδο τον Α΄ και, μετά το θάνατο του τελευταίου, το 1199, στο μικρότερο γιο της **Ιωάννη τον Ακτμήμονα**, ο οποίος διαδέχθηκε τον αδελφό του στον Αγγλικό θρόνο.

Δική της μάλιστα πρωτοβουλία ήταν η ένωση της εγγονής της, **Λευκής της Καστίλλης** (Blanche de Castille) με το Λουδοβίκο τον 8ο, γιο του Φίλιππα Αύγουστου με τον οποίο, διπλωματικότητα, είχε αποκτήσει άριστες σχέσεις.

Η Ελεονώρα της Ακουϊτανίας πέθανε στις 31 Μαρτίου 1204 στο Πουατιέ, και ετάφη σε μεγαλειώδες μνημείο στο αββαείο του Fontevraud δίπλα στο δεύτερο σύζυγό της, Ερρίκο το 2ο και τον πιο αγαπημένο της γιο, Ριχάρδο τον Α΄ ή Λεοντόκαρδο.

του Ν. Χιωτίνη*

Η Ιστορία του Ανθρώπου ως αέναη αναζήτηση κοσμικού νοήματος και υπαρξιακής ελευθερίας

Η διαδρομή των έμβιων όντων του πλανήτη μας στο χρόνο, ταυτίζεται με την προσπάθεια επιβίωσής τους, δηλαδή της συνέχισης της βιολογικής τους ύπαρξης. Η διαδρομή όμως του Ανθρώπου στο χρόνο, αυτό δηλ. που αποκαλούμε Ιστορία, συναρτάται με την αναζήτηση από αυτόν νοήματος Κόσμου και Ζωής, υπαρξιακή θέση και ρόλο, με στόχο την επέκταση της εμβέλειάς του, μη ανεχόμενος τον περιορισμό του στο στενό χώρο και χρόνο της λεγόμενης φυσικής του ζωής. Αυτή του η αναζήτηση νοήματος και ελευθερίας, η ιστορία αποδεικνύει πως αποτελούσε βιωτική του ανάγκη σε σημείο που δεν μπορεί να θεωρηθεί ξέχωρα από την ίδια του την βιολογική ύπαρξη: αυτή του δε η αναζήτηση υπαρξιακού νοήματος και ελευθερίας πέραν των στενών οριζώντων της βιολογικής του παρουσίας και εμβέλειας, ετίθετο ως πρώτη προτεραιότητα επιδίωξη, καθορίζουσα τις προτεραιότητες της ζωής του. Ενίοτε μάλιστα η ίδια του η βιολογική ζωή ετίθετο σε δεύτερη μοίρα, αν δεν υποτιμάτο ευθέως ως υποδεέστερης, αν όχι ευτελούς, αξίας. Που βρίσκεται σήμερα η ανθρωπότητα; Βρισκόμαστε ενώπιον μιας οπισθοχώρησης, της Ιστορίας όπως τη ξέραμε μέχρι σήμερα, κάτι που άλλωστε συχνά επανέρχεται ως εξαγγελία, αρχής

γενομένης από τον Hegel, ή κατ' ουσίαν δεν έχει τίποτε αλλάξει;

Πρώτ' απ' όλα, το ότι οι παλαιότερες κοινωνίες ήταν φιλοσοφικά θεμελιωμένες, ότι συγκροτούντο και εξελίσσονταν στα αυστηρά πλαίσια αυτής τη φιλοσοφικής τους θεμελίωσης, καλλίτερα της φιλοσοφικής τους θέσμησης, δεν χωρεί καμία αμφισβήτηση, τουλάχιστον μέχρι τη νεωτερική περίοδο. Αυτοί που συμπύκνωναν και εξέφραζαν με έργα την εκάστοτε φιλοσοφική θέσμηση των κοινωνιών, ικανοποιώντας και προωθώντας έτσι τους συλλογικούς στόχους, δηλαδή οι συστηματικοί διανοητές, οι ιερείς, οι Αρχιτέκτονες και οι λοιποί λειτουργοί της Τέχνης και οι πολιτικοί αρχηγοί, είχαν περίοπτη θέση στις κοινωνίες αυτές. Γιατί και η Πολιτική την προώθηση των συλλογικών στόχων των κοινωνιών επεδίωκε, οι οποίοι στόχοι προερχόντουσαν από τη φιλοσοφική τους θέσμηση. Ο προϊστορικός Σαμάν με τις τέχνες του έθετε τον άνθρωπο σε συνδιαλλαγή με τον τότε Κόσμο (του), προσδίδοντάς του έτσι υπαρξιακή ελευθερία, που υπήρξε κατ' αρχήν η χαοτική, η άνευ διευθύνσεων και προσανατολισμού πραγματικότητα, στην συνέχεια η αποτύπωση του άπειρου κόσμου των άστρων. Ο Φαραώ εξασφάλιζε την ένταξη των κοινωνιών στον

*Ο κ. Ν. Χιωτίνης είναι καθηγητής του τμήματος Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής, Διακόσμησης και Σχεδιασμού Αντικειμένων του ΤΕΙ-Α

προαιώνιο και σταθερό Χώρο και Χρόνο και στους προαιώνιους και σταθερούς νόμους του, νόμους που κατέγραφε και ενέτασσε στη καθημερινή ζωή, ανοίγοντάς της στον Κόσμο αυτόν. Ο Σωκράτης προτίμησε το θάνατο χάριν των νόμων της θεσμιζουσας Πόλεως - της Πόλεως που συμπύκνωνε και εξέφραζε τον όλο τρόπο ύπαρξης των τότε κοινωνιών. Στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, αποτελούσε ποινή για τους πολίτες η απαγόρευση εκκλησιασμού τους, η απαγόρευση δηλαδή της ερωτικής τους σχέσης με την προαιώνιο υπερ-χρονική και υπερ-χωρική πραγματικότητα και Εκπορεύουσα Αρχή του Παντός. Στην Ανατολή η ζωή ετίθετο καταδήλως σε δεύτερη μοίρα, μπροστά στο στόχο συνδιαλλαγής των ανθρώπων με την κοσμική πραγματικότητα του κενού και του απείρου, όπως αυτή εκφράστηκε από τους μεγάλους μύστες της και τις κάθε είδους Τέχνες της βεβαίως.

Αλλά και από την απαρχή της νεωτερικής εποχής, μέχρι τις μέρες μας, η Ιστορία εξελίσσεται κατά τον ίδιο τρόπο, παρά τον φαινομενικό εξοστρακισμό κάθε μεταφυσικής αναζήτησης, καλλίτερος ο όρος μετα-(νευτώνειας και δαρβίνειας) φυσικής αναζήτησης. Οι προτεραιότητες της ζωής εξακολουθούσαν να εξαρτώνται από την κάθε φορά φιλοσοφική θεμελίωση ή θέσμιση των κοινωνιών, δηλαδή από την κάθε φορά άποψη περί Κόσμου, Ζωής και την εξ' αυτού αναζήτηση υπαρξιακής ταυτότητας και εμβέλειας.

Έτσι από την λεγόμενη Αναγέννηση, η Τέχνη εξακολουθεί να είναι τρόπος γνώσης και φανέρωσης του Κόσμου και εξακολουθούσε να έχει γι' αυτό

φ.1: Δημιουργία του Μιχαήλ Αγγέλου

φ.2: Πρώτος θόλος του Μπρουνελλέσκι

πρωτεύουσα θέση στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Άλλος βεβαίως ο προηγούμενος ιεροποιημένος Κόσμος της ελληνορωμαϊκής οικουμένης, άλλος ο Κόσμος όπως αυτός νοείται πλέον: ο νέος Κόσμος γίνεται σταδιακά γεωμετρικός, τρισδιάστατος και άπειρος, και του οποίου όλα τα συστατικά, ακόμα και τα έσχατα τοποθετημένα, βρίσκονται όλα στο ίδιο οντολογικό επίπεδο, και τελικώς μηχανικός, όταν η Κοσμολογία γίνει φυσική θεωρία με τον θρίαμβο του Νεύτωνα. Αυτός ο Κόσμος σταδιακά αναπαριστάται μέσα από την αρχιτεκτονική και τις λοιπές Τέχνες, για να φέρει σε συνδιαλλαγή τους ανθρώπους με αυτόν, επεκτείνοντας προς αυτόν πλέον την εμβέλειά τους και προσανατολίζοντας έτσι προς αυτόν τον νέο Κόσμο την αναζήτηση υπαρξιακής ελευθερίας. Όταν δε λέμε σταδιακά, φανταστείτε την πορεία της ζωγραφικής π.χ. από τη δημιουργία του Μιχαήλ Αγγέλου (φ.1) και τον πρώτο θόλο του Μπρουνελλέσκι (φ.2), έως την επαναστατική αρχιτεκτονική των τελών του 18^{ου} αιώνας (φ.3), όπου σαφώς αναζητείτο η σύνδεσή μας με τον νέο νευτώνειο Κόσμο και την αρχιτεκτονική του 19^{ου} αιώνας όπου αναζητείτο η δημιουργία κτηρίων-κατακτήσεων του χώρου- π.χ. ο Πύργος του Eiffel (φ.4) - και η στη συνέχεια ανάδειξη σε μπέστ-σέλερς

φ.3: Επαναστατική αρχιτεκτονική των τελών του 18^{ου} αιώνας

των μυθιστορημάτων του Ι. Βέρν, που προσέφεραν υπαρξιακή ελευθερία επεκτείνοντας τη χωρική εμβέλεια του ανθρώπου.

Στο ΧΧ^ο αιώνα η Ιστορία εξελίσσεται με τον ίδιο τρόπο. Από τη μια μεριά οι πρωτοπόροι διανοητές προσπαθούν να προωθήσουν ένα νέο υπαρξιακό πεδίο αναφοράς της ανθρωπότητας, μέσα από νέες ερμηνείες της κοσμικής και ιστορικής πραγματικότητας, από την άλλη οι κοινωνίες παραπαίουν μεταξύ αυτών των νέων εν πολλοίς δυσνόητων δεδομένων και της φαινομενικά τουλάχιστον εδραιωμένης νευτώνειας και εν συνεχεία της δαρβίνειας συρρίκνωσης της ανθρώπινης εμβέλειας. Άλλωστε αυτή η συρρίκνωση της ανθρώπινης εμβέλειας στα στενά πλαίσια

της σημερινής φυσικής ζωής, οδήγησε μοιραίως στην αναγωγή του καταναλωτισμού σε οντολογικό επίπεδο, καθ'όσον παρουσιάζεται ως η μόνη εναπομείνασα δυνατότητα άντλησης υπαρξιακού νοήματος και υπαρξιακής ελευθερίας. Όμως φαίνεται πως για διαφορετικά κάθε φορά λόγους, επιβιώνουν ή αναβιώνουν ή και ανακατασκευάζονται για πολιτικούς λόγους (με τη σημερινή έννοια του όρου πολιτική) παλαιότερες οντολογίες ενίοτε υπό μορφή φονταμενταλισμών. Οι δύο μεγάλοι πόλεμοι, ιδιαιτέρως ο 2^{ος}, σε υπαρξιακές φαντασιακές έννοιες και υποσχέσεις στηρίχτηκαν, για να στείλουν εκατομμύρια ανθρώπων στο θάνατο, ενώ τέτοια φαντασιακά εξακολουθούν να αναδεικνύουν και να στηρίζουν κοσμικές εξουσίες σε Δύση και Ανατολή, όπου βεβαίως ο θρησκευτικός (οντολογικός) φονταμενταλισμός και η εξ αυτού πάση θυσία προσπάθεια άντλησης νοήματος ζωής και υπαρξιακής ελευθερίας, είναι προφανής.

Μη ξεχνάμε ακόμα πως η Ευρώπη οφείλει την ύπαρξη και εξέλιξή της στα φιλοσοφικά της θεμέλια, αυτά που εγκαθίδρυσαν σε αυτήν ειρήνη και συνεργασία. Στην τελετή ανάληψης των καθηκόντων του, ο νέος Πρόεδρος των ΗΠΑ Μπαράκ Ομπάμα, μίλησε σχεδόν όπως θα μιλούσε ένας πατριάρχης, μη ξεχνάμε άλλωστε πως κάθε ομιλία αμερικανού πολιτικού τελειώνει με την ευχή «ο θεός να σας ευλογεί» ή κάτι παρόμοιο. Ο γνωστός μας S. Huntington, ένας από τους επιφανείς θεωρητικούς της αμερικανικής γεωπολιτικής στρατηγικής, αναλύει πως η πολιτισμική ταυτότητα θα είναι όλο και περισσότερο σημαντική στο μέλλον και ο κόσμος θα διαμορφωθεί σε μεγάλο βαθμό από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των επτά ή οκτώ - κατά τη γνώμη του - μεγαλύτερων πολιτισμών. Δεν συμφωνούμε με αυτήν την καταμέτρηση, αλλά

φ.4: Πύργος του Eiffel

σημασία έχει πως επισημαίνει την καθοριστική σημασία των πολιτισμών στην εξέλιξη των κοινωνιών και των κρατών, στην εξέλιξη της Ιστορίας. Οι αναδυόμενες οικονομίες της Ασίας, που καταδήλως έχουν ήδη αναχθεί σε παγκόσμιες δυνάμεις, στηρίζουν τις οικονομίες τους εν πολλοίς στον τρόπο με τον οποίον υπάρχουν και θεωρούν το υπαρξιακό πεδίο αναφοράς τους, δηλ. στον Πολιτισμό και στην Παράδοσή τους, δηλαδή στους τρόπους που παραδοσιακά νοηματοδοτούσαν τον Κόσμο και τις προτεραιότητες της Ζωής τους. Τα ισλαμικά κράτη, που «εκσυγχρονίζόμενα», αντί να εκδυτικοποιηθούν πολιτισμικά, ανέσυραν την (φιλοσοφική) ιδιοπροσωπία τους, την επεξεργάστηκαν ίσως, την προέταξαν και με αυτήν πορεύονται. Και για να έλθουμε στα καθ' υμάς: η ίδια η ύπαρξη του νεοελληνικού κράτους οφείλεται στην Πολιτισμική της Παράδοση και σε αυτά που η Δύση πρόσμενε, ίσως και να εξακολουθεί να προσμένει, από αυτήν. Πολιτισμική πολιτική κάνει τελευταία και η Τουρκία, που εγκαταλείπει την κεμαλική εμμονή στη συγκρότηση ενός νεωτερικής εμπνεύσεως έθνους-κράτους - άλλωστε αυτά έχουν πλέον δείξει τα όριά τους - και περνά στην πολιτική Νταβούτογλου, που

δίνει έμφαση στον ισλαμικό πολιτισμό επιχειρώντας αναβίωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η νέα γεωπολιτική στρατηγική της «Δύσεως» ξεκινά από την αναγνώριση της σημασίας των Πολιτισμών και με βάση αυτήν την αναγνώριση σχεδιάζει την Πολιτική της, ενώ στην Ελλάδα οι πολιτικοί δείχνονται να είναι εκτός τόπου και χρόνου.

Δεν μπορούμε βεβαίως να βεβαιώσουμε πως θα επαληθευτεί η πρόβλεψη του Μαρλρώ πως ο ΧΧΙ^{ος} αιώνας θα είναι αιώνας της «μεταφυσικής», με άλλα λόγια μία νέας βαθύτερης νοηματοδότησης της Ζωής και του Κόσμου, πέραν των στενών οριζώντων του προφανούς. Σε κάθε περίπτωση όμως είναι φανερό ότι η σημερινή ανθρωπότητα αναζητά μια νέα πολιτισμική πρόταση και συνείδηση, ενδεχομένως οικουμενική, καθόσον τα αδιέξοδα - αδιέξοδα κοινωνικά, οικονομικά και οικολογικά αυτά δηλαδή που απειλούν την ύπαρξη του ίδιου του πλανήτη μας - δείχνουν ολοένα και περισσότερο ανυπέβλητα και καταδήλως προέρχονται από τους τρόπους που νοηματοδοτούμε την ύπαρξή μας, αναζητώντας υπαρξιακή ταυτότητα και εμβέλεια, δηλαδή ελευθερία. Η όποια έτσι συνέχιση της Ιστορίας, από αυτά θα εξαρτηθεί.

Κυκλοφόρησε...

Κυκλοφόρησε από τις Εκδόσεις ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, το νέο βιβλίο της κ. **Λίνας Τσίλαγα**, ζωγράφου, καθηγήτριας της ΣΑΕΤ, της ΣΓΤΚΣ, με τίτλο:

«Οι τεχνικές της ζωγραφικής μέσα από το έργο μεγάλων ζωγράφων»

Λίγα λόγια για το περιεχόμενο του βιβλίου (από την εισαγωγή)

Σκοπός του βιβλίου είναι η μελέτη της εξέλιξης και της χρήσης των υλικών στη ζωγραφική διαμέσου των διασωθέντων μαρτυριών για κάθε εποχή, που βασίζονται πάνω στα υλικά και τις τεχνικές που χρησιμοποίησαν οι μεγάλοι ζωγράφοι...

...Θα τοποθετήσουμε ιστορικά αυτά τα υλικά, δηλαδή από πότε εμφανίστηκαν και πώς χρησιμοποιήθηκαν στις διάφορες εποχές και θα ασχοληθούμε με τη σύστασή τους και τον τρόπο παρασκευής τους...

...Στο δεύτερο μέρος, αναλύονται οι ιδιότητες των χρωστικών ουσιών... στοιχεία απαραίτητα... τόσο για τον καλλιτέχνη... όσο και για τον συντηρητή έργων τέχνης...

του Α. Νασιόπουλου*

Εκπαίδευση, Νέες Τεχνολογίες, Καινοτομία ως μοχλός Ανάπτυξης

Αναμφισβήτητα ζούμε σε μια εποχή που αλλάζει ραγδαία. Η πρωτοφανής κυοφορία της επιστήμης και των νέων τεχνολογιών, δημιουργούν νέα δεδομένα και επηρεάζουν το παγκόσμιο γίνεσθαι σε όλους τους τομείς, τον Οικονομικό, τον Κοινωνικό, τον Πολιτισμικό. Αυτός ο μετασχηματισμός - για πολλούς κοινωνιολόγους «παραμόρφωση» - σε συνδυασμό με την ακολουθούμενη οικονομική πολιτική, τη συσσώρευση του πλούτου στα χέρια πολύ λίγων, την καθοδηγούμενη τεχνητή διαίρεση λαών και κοινωνιών στο όνομα ενός ακατάσχετου ανταγωνισμού, δημιουργεί τεράστια αβεβαιότητα και πόνο. Οι αγωνίες της κοινωνίας αυξάνουν με την πρόοδό της. Η Ελλάδα του σήμερα βιώνει και την αβεβαιότητα και τον πόνο στο έπακρο.

Την κοινωνική πλευρά αυτών των παγκόσμιων ανατροπών θα την κρίνει ο ιστορικός του μέλλοντος. Στις γραμμές που ακλουθούν θα διερευνήσουμε και θα προβληματιστούμε στο αν η παροχή της κατάλληλης εκπαίδευσης και γνώσης, η αφομοίωση της τεχνολογίας, η υιοθέτηση επιστημονικών και βέλτιστων πρακτικών στην παραγωγή και η προσπάθεια σχεδιασμού και δημιουργίας καινοτομικών προϊόντων και υπηρεσιών, θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα

αξιοπρεπές υπόβαθρο εξόδου της χώρας μας από τη βαθιά κρίση.

Είναι αληθές διαχρονικά ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο πάντοτε στην πορεία του ανθρώπινου γένους και απετέλεσε παράμετρο εδραίωσης πολιτικής και οικονομικής ισχύος. Μια απλή επισκοπική ματιά στις διεθνείς πρακτικές των τελευταίων δεκαετιών τεκμηριώνει ότι σήμερα ο ρόλος της είναι καθοριστικός και κυρίαρχος.

Αξίζει να αναφερθούν οι διεθνείς πρακτικές και συγκριτικά να επισημανθούν τα διαχρονικά προβλήματα της Ελληνικής πραγματικότητας, που οδήγησαν με μαθηματική ακρίβεια στην κρίση που βιώνουμε. Εκπαίδευση χωρίς στόχευση, ερευνητικά προγράμματα που αποδείχτηκαν φενάκη ως προς τον μονοσήμαντο στόχο να παραχθεί Ελληνικό προϊόν, αναπτυξιακά προγράμματα που αντί να συνδράμουν την Ελληνική καινοτομική εγχώρια παραγωγική βιοτεχνία και βιομηχανία, την οδήγησαν στον αφελληνισμό της, επιδοτήσεις που αντί να στηρίξουν την παραγωγική βάση και τον κοινωνικό ιστό της χώρας, αποδείχτηκαν καταλυτικά διαλυτικές. Έτσι φθάσαμε σήμερα η Ελλάδα, υπό το συνεχές φόβο της ανεξέλεγκτης χρεοκοπίας, να προτεκτοροποιείται βήμα-βήμα

*Ο κ. Α. Νασιόπουλος είναι καθηγητής του τμήματος Ηλεκτρονικής και ΕΥ της Μονάδας Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας

στην αγκαλιά των δανειστών της. Αιωρείται όσο ποτέ το ερώτημα αν η ουσιαστική επένδυση στην Παιδεία και την Έρευνα, αν η προσπάθεια μετεξέλιξης του ερευνητικού αποτελέσματος σε Καινοτομικό Προϊόν και Υπηρεσία, θα μπορούσαν να αποτελέσουν κινητήριο μοχλό ανάπτυξης για τη χώρα και να δώσουν ώθηση κοινωνικής ανάτασης για το χειμαζόμενο λαό, ιδιαίτερα τους νέους, που σήμερα ασφυκτιούν στις συμπληγάδες της ανεργίας και αναζητούν ελπίδα πότε στη Σκύλλα και πότε στη Χάρυβδη.

Η διαπίστωση ότι η Εκπαίδευση απειτέλεσε πάντοτε το θεμέλιο ανάπτυξης των κοινωνιών και παράλληλα τον πυλώνα στήριξης τους είναι αναντίρρητη. Το σύμπλεγμα Εκπαίδευση - Έρευνα - Τεχνολογία παράγει διαδραστικά γνώση, και συνδέεται άμεσα με την παραγωγικότητα και ανάπτυξη κάθε χώρας. Την οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη. Η Εκπαίδευση είναι επένδυση για τους λαούς και τις κοινωνίες, ανεξάρτητα οικονομικής και πολιτικής κατάστασης. Επίσης οι νέες τεχνολογίες, προϊόν των εφαρμοσμένων επιστημών, δημιουργούν νέα δεδομένα στη διαδικασία παραγωγής κοινωνικών αγαθών, προϊόντων και υπηρεσιών και επηρεάζουν σημαντικά και την αγορά εργασίας. Ο όγκος της πληροφορίας, διπλασιάζεται κάθε τρία ως τέσσερα χρόνια. Χωρίς να απαξιώνονται γνωστικά αντικείμενα προστίθενται νέα, που σε λίγο χρόνο απαιτούν αφομοίωση. Η δημιουργία και η αξιοποίηση υψηλής κατάρτισης και εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού αφενός και αφετέρου η εκμετάλλευση της σύγχρονης τεχνολογίας αποτελεί αναγκαιότητα και προβάλλει σήμερα ως προϋπόθεση επιβίωσης των μικρών και των μεγάλων μονάδων της παραγωγικής Βιομηχανίας και Βιοτεχνίας στο οικονομικό άγριο ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον. Ως βιώσιμο προϊόν χαρακτηρίζεται το καινοτομικό ανταγωνιστικό προϊόν με το μικρό χρόνο παραγωγής, το μικρό κόστος και την υψηλή αξιοπιστία. Είναι αυτό που ενσωματώνει και αφομοιώνει τις τεχνολογίες αιχμής, που προσφέρει τις περισσότερες υπηρεσίες και ικανοποιεί στο έπακρο τις απαιτήσεις του χρήστη καταναλωτή. Απαιτείται συνεχής αναβάθμιση της τεχνολογίας.

Η πραγματικότητα αυτή δημιουργεί ευθύνες στους εμπλεκόμενους φορείς για την παρεχόμενη Εκπαίδευση, η οποία δεν μπορεί να είναι στατική, αλλά συνεχώς εξελισσόμενη, με ανανεωμένα προγράμματα σπουδών και προσαρμοζόμενη στις εκάστοτε απαιτήσεις και στις κοινωνικές ανάγκες. Η προσέγγιση της παιδείας, αλλά και γενικότερα της γνώσης πρέπει να είναι απότοκο του στοχασμού και της δράσης πάνω στην πραγματικότητα. Μόνον έτσι η εκπαίδευση ανάγεται σε πυλώνα της εκάστοτε πολιτείας.

Βασική παράμετρος γι' αυτό που στις σύγχρονες κοινωνίες αποκαλείται ανάπτυξη, είτε οικονομική, είτε κοινωνική, αποδεικνύεται η επιτυχημένη σύνδεση ανάμεσα στην παραγωγή υψηλού επιπέδου επιστημονικού δυναμικού και τεχνολογίας από την μία πλευρά και στη λήψη αποφάσεων σωστής βιομηχανικής αξιοποίησης και εμπορικής εκμετάλλευσης του τελικού προϊόντος από την άλλη. Αυτή η σύνδεση αποτελεί για πολλούς μια από τις θεμελιώδεις, ίσως την θεμελιωδέστερη, λειτουργία της αναπτυξιακής διαδικασίας. Άρα κινητήρια δύναμη της κοινωνίας.

Η εφαρμογή προγραμμάτων που ευνοούν τη διεπαφή της Εκπαίδευσης, της Έρευνας και των Τεχνολογικών Καινοτομιών με την Κοινωνική Πραγματικότητα και την Παραγωγή, αποτελεί βασικό ζητούμενο και στόχο διεθνώς. Πολλές χώρες έχουν επενδύσει σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση, προσπαθώντας, με όχι ταυτόσημες πάντοτε προσεγγίσεις, να πετύχουν αυτό το στόχο. Επενδύσεις τεράστιες, εξοντωτικός ανταγωνισμός, συνεχείς δομικές και διαρθρωτικές αλλαγές και συνεχή αναπτυξιακά προγράμματα. Οι επιλογές δεν είναι απλές, ούτε δεδομένες, ούτε μονοσήμαντες. Είναι συνάρτηση πολλών κοινωνικών, ιστορικών και οικονομικών παραμέτρων. Αδιάψευστος μάρτυρας σε αυτό, στα πλαίσια της διεθνοποιημένης φιλελεύθερης καπιταλιστικής οικονομίας, είναι οι παγκοσμίου εμβέλειας ανατροπές που παρατηρούνται τα τελευταία χρόνια υπέρ των ασιατικών χωρών. Χώρες φτωχές - ελκυστικές στην αρχή για το φτωχό εργατικό δυναμικό τους - αναπτύσσονται και αναδεικνύονται ραγδαία σε παγκόσμιες δυνάμεις, όταν επένδυσαν

στην παιδεία και την καινοτομία και αφομοίωσαν τάχιστα τις επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις.

Συμπρωταγωνιστές και εταίροι στη δημιουργία των προϋποθέσεων για σαφέστερο και αποφασιστικό πέρασμα από την Εφαρμοσμένη Έρευνα στην υλοποίηση καινοτομιών, καινοτομικών προϊόντων και υπηρεσιών, δηλαδή για την Ανάπτυξη είναι τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, οι Ερευνητικοί φορείς και η παραγωγική Βιομηχανία.

Απαιτούνται επενδύσεις στην Εκπαίδευση και την Εφαρμοσμένη Έρευνα. Απαιτείται συνεργασία.

Η Ευρώπη τις περασμένες δεκαετίες επένδυσε και δημιούργησε υψηλή ποιότητα Εκπαίδευσης και Έρευνας. Ως άμεση συνέπεια αυτού καταγράφηκε η σαφής αύξηση του ερευνητικού αποτελέσματος και παραγωγής καινοτομίας. Τα τελευταία χρόνια αντίθετα, η ευρωπαϊκή έρευνα υφίσταται τις συνέπειες οικονομικών επιλογών, που θέλουν την παραγωγή καινοτομικών προϊόντων, με μοναδικό κριτήριο το κόστος παραγωγής, να μετατοπίζεται σε αναπτυσσόμενες χώρες με φτηνό εργατικό δυναμικό. Έτσι οι επενδύσεις στην Παιδεία και την Έρευνα παρουσιάζουν κάμψη, όπως κάμψη παρουσιάζει και η εγχώρια παραγωγή. Δεν μπορούμε να μπούμε στα πλαίσια αυτών των γραμμών σε λεπτομερή οικονομική ανάλυση, αλλά είναι ηλίου φαινότατο, όπως επισημαίνουν σοβαροί αναλυτές, ότι αυτό θα οδηγήσει σε ένα φαύλο κύκλο με πολλαπλές συνέπειες για την ευρωπαϊκή οικονομία. Ήδη υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι η ποιότητα εκπαίδευσης έχει πάρει την κατιούσα και το ερευνητικό αποτέλεσμα συρρικνώνεται. Η υιοθέτηση ενός άκρατου φιλελευθερισμού ως παγκόσμιου οικονομικού συστήματος, με μόνη στόχευση τη συσσώρευση κεφαλαίου και κέρδους - αφαιρεί την όποια κοινωνική διάσταση από την εργασία και την παραγωγή, συρρικνώνει την έννοια του προϊόντος ως κοινωνικού αγαθού και το αναδεικνύει μόνο ως εφήμερο καταναλωτικό προϊόν, που κανείς δεν ενδιαφέρεται αν εξυπηρετεί τον πολίτη και τη κοινωνία γενικότερα, παρά μόνο αν παράγει κέρδος. Αυτό αναδεικνύεται με μαθηματική ακρίβεια σε έλλειμμα στρατηγικής, μιας συνολικής επενδυ-

τικής στρατηγικής, η οποία θα στόχευε να εντάξει τον συρμό Εκπαίδευση, Έρευνα Τεχνολογία, προϊόν, κοινωνικό αγαθό σε ένα γενικότερο πολιτικό πλαίσιο, που αξιοποιεί καλύτερα και τις κοινωνικές καταβολές των λαών της Ευρώπης και στοχεύει πάνω από όλα στην κοινωνική ευημερία. Έτσι στην Ευρώπη η δημόσια παιδεία και εκπαίδευση αναδομείται με στόχο τη μείωση του κόστους, το ερευνητικό προϊόν συρρικνώνεται και λίγο - λίγο αποβιομηχανοποιείται. Για να δώσουμε και ένα παράδειγμα, περιοριζόμενοι αυστηρά στο θέμα της παιδείας, δεν είμαι σίγουρος για παράδειγμα ότι η υιοθέτηση του αγγλοσαξονικού μοντέλου εκπαίδευσης σπουδών, 3 χρόνια -2 χρόνια -3 χρόνια, που υιοθετήθηκε στη Μπολόνια ήταν το επιτυχέστερο. Πολλές χώρες βλέποντας το πρόβλημα επανατοποθετούνται σε αυτό. Στην Ελλάδα της κρίσης οι αρμόδιοι αποφάσισαν να το εφαρμόσουν, με το νέο νόμο πλαίσιο με δέκα χρόνια καθυστέρηση.

Η κατάσταση στην Ελλάδα δεν ήταν ποτέ ικανοποιητική και βέβαια σήμερα ακόμα χειρότερα. Το ποσοστό του ΑΕΠ που αφιερωνόταν ως επένδυση στην Παιδεία υστερούσε και υστερεί αφοπλιστικά σε σχέση με αυτό που κρίνει ως απαραίτητο η κοινή λογική. Το ίδιο ισχύει για την Έρευνα, στην οποία επενδυόταν μόνο το 0,6% του ΑΕΠ. Τα αντίστοιχα ποσοστά στην ΕΕ ήταν και είναι, παρά την κρίση, πολλαπλάσια. Μήπως αυτό που ζούμε σήμερα, με την πλήρη κατάρρευση του παραγωγικού ιστού της χώρας, έχει ως πρώτη - ίσως όχι μόνη - γενεσιουργό αιτία αυτή την κοντόφθαλμη πολιτική αυστηρής λιτότητας για τη Παιδεία και την Έρευνα; Την παντελή έλλειψη προσανατολισμού, στόχευσης, Εκπαιδευτικής και Ερευνητικής πολιτικής, την ανυπαρξία αναπτυξιακής πολιτικής που πρέπει να διακρίνεται από σαφήνεια στόχων και σταθερότητα. Η Ανώτατη Εκπαίδευση «αναβαθμίζεται» κάθε τρία με τέσσερα χρόνια. Η κάθε αναβάθμιση διαδέχεται την προηγούμενη που απέτυχε και η καινούργια που θα έλθει αποσαθρώνει περισσότερο την κατάσταση. Η όποια προσπάθεια αυτοπαγιδύεται στα γράναζα μιας γραφειοκρατίας που συνεχώς πλαταίνει. Ο τελευταίος νόμος πλαίσιο δεν ξεφεύγει από τον κανόνα. Εκείνο δε που λείπει παντελώς από την εκπαιδευτική πολιτική είναι η κουλτούρα της αυτοπεποίθησης ότι

μπορούμε να δημιουργήσουμε και να παράξουμε προϊόντα. Ότι οφείλουμε όχι μόνο να καταναλώνουμε, αλλά να έχουμε παραγωγή αγαθών.

Ο καθορισμός, εδώ και δεκαετίες, πρώτα και πάνω από όλα στόχων και προτεραιοτήτων για τον παραγωγικό ιστό της χώρας θα ήταν μια ρεαλιστική βιομηχανική πολιτική. Θα δημιουργούσε την πεποίθηση ότι μπορούμε να έχουμε ανταγωνιστική βιομηχανία, ότι παράγουμε ποιοτικό βιομηχανικό προϊόν, ότι δημιουργούμε βάσεις σταθερής και βιώσιμης οικονομίας. Μια τέτοια πολιτική θα μπορούσε να επισημάνει από μόνη της τις απαραίτητες εξειδικεύσεις και στην Εκπαίδευση, και στην Έρευνα, και στα Αναπτυξιακά Προγράμματα, ώστε σήμερα να μην έχουμε κρίση

ιδρύματα των παραγωγικών φορέων, που επιχειρήθηκαν μέσω κοινών αναπτυξιακών προγραμμάτων, δεν αξιοποιήθηκαν όσο έπρεπε. Δεν υπήρξε σαφές πλαίσιο συνεργασιών. Σε χώρες σαν την Ελλάδα, που δεν διαθέτουν μεγάλα κρίσιμη αγορά, θα έπρεπε να υπάρχει ένας ιδιότυπος προστατευτισμός' του παραγόμενου προϊόντος. Τα προγράμματα υποστήριξης νεανικής επιχειρηματικότητας είναι προς την σωστή κατεύθυνση και πρέπει να υποστηριχθούν και τώρα και στο μέλλον.

Πρέπει όλοι, και ιδιαίτερα οι θεσμικοί παράγοντες, να συνειδητοποιήσουν ότι η Εκπαίδευση πρέπει να αφεθεί εκτός προγραμμάτων λιτότητας και μιζέριας. Είναι ο πυλώνας της κοινωνίας που πρέπει

“ **Η εκπαίδευση είναι ο πυλώνας της κοινωνίας που πρέπει να υποστηριχτεί σημαντικά για να έλθει αρωγός στην ίδια τη χειμαζόμενη κοινωνία.** ”

ταυτότητας Εθνικού προϊόντος. Που είναι αλήθεια τα ποιοτικά αγροτικά μας προϊόντα με την απαραίτητη καινοτομική βιομηχανική μεταποίησή τους, η κλωστοϋφαντουργία, το δέρμα, η ένδυση και υπόδηση, η ναυπηγική κ.α., για να περιοριστούμε σε παραδοσιακούς τομείς δραστηριοτήτων.

Αν δεν μπορούμε να διαθέσουμε την βαριά υποδομή για να παράγουμε υλικό εξοπλισμό, ας παράγουμε Μελέτες, Σχεδιασμό, (Design), Λογισμικό. Είναι καινοτομικά προϊόντα αξίας σήμερα. Ας δώσουμε λύσεις σε εξειδικευμένα θέματα, αντικείμενα και προϊόντα που δεν ενδιαφέρουν τις μεγάλες εταιρίες. **Ας προσανατολιστούμε σ' αυτό που ονομάζουμε «έξυπνες λύσεις» και που ενδιαφέρουν μεγάλη πελατειακή μάζα, άρα έχουν αγορά.**

Θα μπορούσαν στο σημείο αυτό να παρουσιαστούν πολλά στοιχεία για την καταστροφική αναπτυξιακή πολιτική που ακολούθηθηκε για δεκαετίες στην Ελλάδα και για τις στρεβλώσεις της ελληνικής βιομηχανίας. Αποτελούν από μόνα τους αντικείμενο ολόκληρης πραγματείας. Οι συνεργασίες με τα ακαδημαϊκά

να υποστηριχτεί σημαντικά για να έλθει αρωγός στην ίδια τη χειμαζόμενη κοινωνία. Τα προγράμματα σπουδών της Προπτυχιακής και της Μεταπτυχιακής Εκπαίδευσης πρέπει να αναπροσαρμόζονται συνεχώς. Πρέπει επιτέλους να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην αναγκαιότητα σύνδεσης της Εκπαιδευτικής διαδικασίας με την Έρευνα και την Παραγωγή, μέσα από κοινά ερευνητικά προγράμματα, στις μελέτες περιπτώσεων, στην αμφίδρομη αλληλεπίδραση που περιλαμβάνει η εκπόνηση πτυχιικών και πρακτικών εργασιών υψηλού επιπέδου στην Βιομηχανία, προγράμματα Συμπληρωματικής Εκπαίδευσης κλπ. Πρέπει να δημιουργηθούν εργαστήρια παροχής υπηρεσιών, εργαστήρια πιστοποίησης προϊόντων, απαλλαγμένα από το σύνηθες δυσθεώρητο βάρος της γραφειοκρατίας, για να βοηθηθεί η μικρή καινοτομική παραγωγική μονάδα. Με τέτοιους θεσμούς πρέπει να βοηθηθεί ο απόφοιτος μηχανικός, ο νέος επιχειρηματίας στο ξεκίνημά του για να μειώσει το κόστος της επένδυσης. Την ίδια λογική θα εξυπηρετούσε η δημιουργία ομάδων εργαστηρίων - επιχειρήσεων (clusters) με συμπληρωματικά πεδία δράσης.

Πρέπει να επισημανθεί ότι γνωστικά αντικείμενα, όπως κάθετου ολοκληρωμένου σχεδιασμού ενός προϊόντος (engineering), παραγωγής, ολικής ποιότητας, ελέγχου (testing) ή λείπουν ή παρέχονται ελλιπώς στην τριτοβάθμια Εκπαίδευση και πρέπει να αντιμετωπιστούν. Όπως λείπουν εντελώς και γνωστικά αντικείμενα που αναφέρονται στην κοινωνική συμπεριφορά, στην ηθική του επιστήμονα, την ηθική του επιχειρηματία κλπ. Αν θα χαρακτηριστεί Μεταπτυχιακή Εκπαίδευση που καταξιώνεται με πτυχίο, ή εξειδίκευση, ή Συμπληρωματική Εκπαίδευση, που κατοχυρώνεται με σαφές θεσμικό πλαίσιο, ή συνεχής επιμόρφωση με σαφείς στόχους, ή κάπως αλλιώς, λίγο ενδιαφέρει και ξεπερνάει τον δικό μου ρόλο και αρμοδιότητα.

Υπό το πρίσμα όλων των προηγούμενων αναφορών αξίζει να τονιστεί περισσότερο ο ρόλος της Μεταπτυχιακής Εκπαίδευσης. Κανείς σήμερα δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι τα κύρια πανεπιστημιακά χρόνια δεν αρκούν για την απόκτηση και την αφομοίωση όλων αυτών των γνώσεων και του όγκου πληροφορίας που πρέπει να αφομοιωθεί. Εξάλλου πρέπει να ομολογήσουμε ότι στα κύρια πανεπιστημιακά χρόνια, συμπληρωματικά στην εγκύκλια εκπαίδευση, όσες πτυχιακές και πρακτικές εργασίες να γίνουν δεν αποκτιέται η συγκροτημένη άποψη και η φιλοσοφία του χώρου δουλειάς, το συνεργατικό περιβάλλον απόδοσης της ατομικής εργασίας.

Από αυτή την άποψη, οι μεταπτυχιακές σπουδές δεν είναι απλά σπουδές ή έρευνα για την απόκτηση ενός μεταπτυχιακού τίτλου ή διδακτορικού διπλώματος. Είναι πάνω από όλα και κύρια η απόκτηση της φιλοσοφίας εργασίας του επιστήμονα, σε ένα χώρο που κατά τεκμήριο προσφέρει άνετα τα απαραίτητα και σημαντικά εργαλεία δουλειάς. Είναι η απόκτηση της κριτικής σκέψης. Η γνώση της έννοιας του προϊόντος. Του προϊόντος που πρέπει να είναι λειτουργικό, απλό στη σύλληψη, εύκολο και φιλικό στη χρήση, συμβατό με προδιαγραφές, αξιόπιστο και βέβαια φθινό. Ας έχουμε ως γνώμονα ότι αυτός που θα αξιολογήσει το προϊόν της εργασίας μας δεν θα είμαστε εμείς, και σε κάθε περίπτωση θα είναι περισσότεροι του ενός. Οι έννοιες λοιπόν της επιστημονικής μεθοδολογίας και επιστημονικής ηθικής, των αυστηρών προδιαγραφών, της ποιότητας και του ελέγχου είναι απαραίτητο να

συνειδητοποιηθούν σωστά κατά την διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών αν όχι νωρίτερα. Αυτά τα κριτήρια ισχύουν πολύ περισσότερο για αυτούς που θα σταδιοδρομήσουν στον παραγωγικό τομέα. Πρέπει πιστεύω να ληφθούν υπόψη στα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών που αναπτύσσονται σε πολλά Ακαδημαϊκά Ιδρύματα και Ερευνητικά Κέντρα και αποτελεί καθήκον των καθηγητών εισηγητών αυτών των προγραμμάτων.

Εκείνο που πρέπει να συνειδητοποιηθεί από όλους και τείνει να γίνει κανόνας διεθνώς, είναι ότι ένας νέος επιστήμονας οποιουδήποτε επιπέδου κατά την διάρκεια της σταδιοδρομίας του πολλές φορές θα κληθεί να αλλάξει εργασία ή γνωστικό αντικείμενο εργασίας. Φαίνεται ότι πρέπει να βιώνουμε με αυτή την ιδέα και πολλοί ισχυρίζονται ότι αυτό είναι και αντικειμενικό και καλό. Από άλλη άποψη αγγίζει τα όρια φιλοσοφικής και σε κάθε περίπτωση κοινωνικής διερεύνησης, ξεφεύγει όμως από τα πλαίσια αυτής της συζήτησης και μένω απλά στην αναφορά. Απλά αυτή η παρατήρηση έρχεται προς επίρρωση των επισημάνσεων που έγιναν πιο πάνω για τις στοχεύσεις που πρέπει να έχει η προπτυχιακή και μεταπτυχιακή εκπαίδευση και τι προφίλ πρέπει να εμπεδώνει.

Το θεσμικό πλαίσιο για την Ανώτατη Παιδεία, που ψηφίστηκε πρόσφατα, παρά το γεγονός ότι διαφημίστηκε ως πλαίσιο που έρχεται να προσαρμόσει την Ανώτατη Παιδεία στην κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα, αφήνει πολλά κενά και περιλαμβάνει στρεβλώσεις που δεν επιτρέπουν μεγάλη αισιοδοξία. Επιχειρείται η προσαρμογή στις διατάξεις της Μπολόνια και της Λισσαβόνας - με δέκα χρόνια καθυστέρηση - με την αποδοχή εκπαίδευσης πολλών ταχυτήτων, με μόνη λογική τον εναρμονισμό με τις άλλες χώρες, ειρήσθω εν παρόδω αφού είδαν το αδιέξοδο οι σοβαρότερες χώρες απομακρύνονται από το πλαίσιο αυτό, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η δομή και οι ανάγκες της χώρας και της Ελληνικής κοινωνίας. Η επιχειρούμενη μέσα από το νόμο δημιουργία ιδρυμάτων πολλών ταχυτήτων αφήνει ερωτηματικά. Η ασάφεια στη φυσιογνωμία των Ανώτατων Τεχνολογικών Ιδρυμάτων και ο αποκλεισμός των ΤΕΙ από πλήρεις μεταπτυχιακές σπουδές που περιλαμβάνουν

και την Διδακτορική Διατριβή ποιο σκοπό εξυπηρετεί, όταν το βασικότερο κριτήριο για την ανέλιξη και την 'αριστεία' ενός ακαδημαϊκού ιδρύματος, κατά το νόμο πάντοτε, είναι η έρευνα, τότε τι προοπτικές αριστείας... χωρίς διδακτορικό έχουν τα Τεχνολογικά Ιδρύματα;; Όταν η πολιτεία καθυστερεί πάνω από δύο και πλέον χρόνια την αξιολόγηση και την όποια επιδότηση μέσω προγραμμάτων για ποια αριστεία μιλάμε; Γνωρίζουν οι αρμόδιοι ότι σε τεχνολογίες αιχμής, καθυστέρηση δύο ετών και άνω καθιστά πεισιθάνατο το ερευνητικό πεδίο και την όποια καινοτομία;; Πώς τέτοιες στρεβλώσεις θα επιτρέψουν το ζητούμενο άνοιγμα προς την κοινωνία και θα ενισχύσουν τη συνεργασία με τον καλώς εννοούμενο παραγωγικό ιστό της χώρας, για ανάπτυξη τεχνολογίας και καινοτομικών προϊόντων επ' ωφελεία του κοινωνικού συνόλου;

Σε κάθε περίπτωση σήμερα, ως αντίδοτο στην κρίση που βιώνει η χώρα, πρέπει η επένδυση στην καινοτομία και δράσεις όπως η δια βίου μάθηση, η υποστήριξη της νεανικής επιχειρηματικότητας να

ΕΣΠΑ, είναι προς την σωστή κατεύθυνση. Εστιάζουν στο να προσφέρουν γνώση και τα απαραίτητα εφόδια για να ενθαρρύνουν την ανάληψη καινοτομικών επιχειρηματικών πρωτοβουλιών από τους νέους αποφοίτους Ανωτάτων Σχολών.

Επίσης η Ελληνική μικρή ή μεγάλη Βιομηχανία και Βιοτεχνία, που αποτελεί τη σπονδυλική στήλη της κάθε οικονομίας, πρέπει να βοηθηθεί ώστε να συνειδητοποιήσει ότι πρέπει να εγκαταλείψει την εσωστρέφεια και να γίνει αθεράπευτα εξωστρεφής και επιθετική, αν θέλει να γίνει ανταγωνιστική. Για να λειτουργήσει με αποτελεσματικό τρόπο μια βιομηχανική καινοτομία και να οδηγήσει σε καινούργιο προϊόν, η βιομηχανία πρέπει να εισάγει και να αξιοποιήσει στην παραγωγική της διαδικασία την αιχμή της τεχνολογίας και να διαθέτει κατάλληλο υψηλού επιπέδου προσωπικό. Απαιτείται εξειδικευμένη γνώση, καινοτομική μεθοδολογία. Πρέπει στη πατρίδα μας να αξιοποιήσουμε αυτό που πολλοί ονομάζουν «συμβολικό κεφάλαιο». Όρος που απαιτεί, ιδιαίτερα για την Ελλάδα, μεγάλη και σε βάθος ανάλυση. Θα δημιουργούσε αυτόματα

“ Σε κάθε περίπτωση σήμερα, ως αντίδοτο στην κρίση που βιώνει η χώρα, πρέπει η επένδυση στην καινοτομία και δράσεις όπως η δια βίου μάθηση και η υποστήριξη της νεανικής επιχειρηματικότητας να αποκτήσουν χαρακτηριστικά κοινωνικής προσφοράς. ”

αποκτήσουν χαρακτηριστικά κοινωνικής προσφοράς. Η πολυσυζητημένη δια βίου μάθηση-κατάρτιση, όπως έχει παρουσιαστεί στο θεσμικό πλαίσιο για τη παιδεία, σε συνδυασμό με τον εργασιακό μεσαίωνα που έχει διαμορφωθεί, αφήνει ερωτηματικά για τους στόχους που εξυπηρετεί. Δημιουργεί την εντύπωση ότι ο εργαζόμενος, αφού είναι συνεχώς καταρτιζόμενος, δεν μπορεί παρά να είναι ευέλικτος και χωρίς πολλές απαιτήσεις. Τα όποια προγράμματα εκπαίδευσης προταθούν πρέπει να είναι ουσιαστικά και να προγραμματιστούν χωρίς δίδακτρα. Φοβάμαι ότι στην αντίθετη περίπτωση ακυρώνεται η στόχευση τους. Οι δράσεις των Μονάδων Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας (ΜΟΚΕ), που χρηματοδοτούνται από το

τον ιδιότυπο προστατευτισμό στον οποίο αναφερθήκαμε προηγούμενα. Εξάλλου είναι καιρός να γίνει κατανοητό ότι στο νέο τύπο επιχείρησης και παραγωγικής Βιομηχανίας, ιδιαίτερα την μεταποιητική, η ολική τιμή του προϊόντος διαμορφώνεται κατά μεγάλο ποσοστό από την προστιθέμενη αξία της 'φαιάς ουσίας' σε βάρος του ποσοστού των υλικών. Πολλοί μιλούν για απούλοποίηση (de-materialization) της παραγωγής Στην Ελλάδα μπορούμε να σχεδιάσουμε. **Μπορούμε να παράγουμε τεχνολογικό προϊόν. Είναι ο μόνος δρόμος μιας υγιούς ανάπτυξης για να σταθούμε μόνοι στα πόδια μας. Ας διαβούμε επιτέλους τον Ρουβίκωνα της αυτοπεποίθησης ότι μπορούμε να τα καταφέρουμε.**

Ντετερμινισμός και ελεύθερη βούληση

Είναι δυνατόν να ζούμε σε ντετερμινιστικό κόσμο και όμως να αποφασίζουμε ελεύθερα;

Το θέμα της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου απασχολεί αιώνες τα φιλοσοφικά ρεύματα χωρίς τελική απάντηση. Γιατί άραγε η πίστη στην ελεύθερη βούληση είναι τόσο προβληματική; Φαίνεται να συνδέεται με την έλλειψη τελικής άποψης όσον αφορά το πώς είναι αιτιολογικά δομημένος ο κόσμος. Η πιο γνωστή άποψη είναι εκείνη του ντετερμινισμού, σύμφωνα με τον οποίο η κατάσταση του κόσμου σε μια ορισμένη στιγμή είναι δεδομένη από προηγούμενες καταστάσεις και από φυσικούς νόμους. Η έννοια του ντετερμινισμού αναπτύχθηκε από την γερμανική θεολογική και ηθική σκέψη για να δώσει δογματικές απαντήσεις. Ο ντετερμινισμός τον 17ο αιώνα ήταν το ιδεώδες της μηχανικής και καθώς προβλήθηκε σε αντικείμενα φτιαγμένα να ικανοποιούν τις απαιτήσεις της αιτιότητας, κατέληξε να απαιτείται ώστε όλα τα φαινόμενα να ικανοποιούν την αρχή της οντολογικής αιτιότητας της φύσης. Στον 19ο αιώνα η ανάπτυξη του λογικού θετικισμού οδήγησε στην ανάπτυξη ενός ντετερμινισμού που σχετίστηκε με την εμπειρική και περιγραφική αρχή της αιτιότητας βασισμένη στην παρατήρηση και την επιστήμη. Έτσι, έγινε προϋπόθεση για την διεξαγωγή της επιστημολογικής αρχής της γνώσης. Στην Ιατρική ο φυσιολογικός

ντετερμινισμός ισχυρίζεται ότι αποφασίζει μεταξύ του παθολογικού και του φυσιολογικού όπως έδειξε ο Canguilem. Στην σφαίρα του ψυχισμού, όταν ο Freud επιχείρησε να εξηγήσει τα όνειρα με την ψυχανάλυση, αποδέχτηκε τον ντετερμινισμό. Έτσι έστρεψε την αρχή της αιτιότητας σε μια θεωρία σκοπιμότητας που υπέθεσε την ύπαρξη υποκειμενικής αιτιότητας ταυτόχρονα με την αντικειμενική αιτιότητα. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Freud : «...There is nothing trivial, nothing arbitrary or haphazard in the determination of mental life...Mental phenomena are meaningful and their origins lie in the unconscious ...».

Αν ισχύει ο ντετερμινισμός, οι επιπτώσεις είναι τρομακτικές. Διότι, δεν προκαλούμε τις πράξεις μας και είμαστε το αποτέλεσμα αιτιολογικών διαδικασιών που άρχισαν πριν την ύπαρξή μας. Η αυτονομία είναι τότε μια ψευδαίσθηση μια και έπρεπε να πράξουμε ότι πράξαμε. Προηγούμενες συνθήκες και όχι εμείς προδιαγράφουν την συμπεριφορά μας. Αν ο ντετερμινισμός είναι αλήθεια, τότε δεν έχουμε ελεύθερη βούληση. Εάν μας λείπει η ελεύθερη βούληση, δεν μπορούμε να έχουμε υπευθυνότητα. Έτσι, αν ισχύει ο ντετερμινισμός, τότε δεν μπορούμε να έχουμε υπευθυνότητα

*Η κ. Μ. Σ. Βενετίκου είναι καθηγήτρια Παθοφυσιολογίας - Νοσολογίας του τμήματος Βασικών Ιατρικών Μαθημάτων του ΤΕΙ-Α

Ωστόσο, η ελεύθερη βούληση είναι κάτι που νομίζουμε ότι κατέχουμε και που θα τρομάζαμε αν το χάναμε.

Σπουδαίοι φιλόσοφοι τάχθηκαν πότε υπέρ και πότε κατά του ντετερμινισμού.

Πολλοί φιλόσοφοι σήμερα τείνουν να μην αποδέχονται τον ντετερμινισμό, πράγμα στο οποίο συνετέλεσαν οι ανακαλύψεις της Φυσικής όσον αφορά την θεωρία της σχετικότητας και οι μελέτες του Plank και Heisenberg στην κβαντική φυσική που επηρέασε τον κλασσικό ντετερμινισμό όπως εμφανίζεται στην επιστήμη από τον Laplace.

Η δομική προσέγγιση στην «μεταανάγνωση» του Freud από τον Lacan, έδειξε ότι η αντικειμενικότητα των νόμων και η αιτιότητα δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν παραδείγματα για ότι μιλάμε, και το υποσυνείδητο που αν και είναι δομημένο όπως η γλώσσα δεν είναι δομημένο με ντετερμινιστική αιτία.

Ο όρος ελεύθερος είναι διφορούμενος. Μπορούμε να τον χρησιμοποιήσουμε με δύο τρόπους. Είτε για εκούσιες είτε για δημιουργηθείσες επιλογές και πράξεις. Ο όρος ελεύθερη βούληση υπαινίσσεται την φαινομενική ικανότητα των ατόμων να κάνουν επιλογές ελεύθερες από καταναγκασμούς. Άλλοι πάλι πιστεύουν ότι ο ορισμός της ελευθερίας αναφέρεται στο ότι κάποιος μπορεί να επιλέγει μεταξύ εναλλακτικών πράξεων.

Ο Hume ήταν της άποψης ότι υπάρχει ελευθερία βούλησης «...αν επιλέξουμε να παραμείνουμε ακίνητοι, μπορούμε να παραμείνουμε ακίνητοι, αν επιλέξουμε να κινηθούμε, μπορούμε επίσης να κινηθούμε...αυτή η ελευθερία ανήκει σε οποιοδήποτε άνθρωπο δεν είναι αιχμάλωτος η αλυσοδεμένος...». Ο Kant ανέφερε ότι «...αυτό που συχνά ονομάζεται ελεύθερη βούληση είναι εκείνο του οποίου η καθοριστική φυσική αιτία είναι εσωτερική σε σχέση προς ότι εκτελεί την πράξη...».

Στην διαμάχη σχετικά με την ύπαρξη ελεύθερης βούλησης εμφανίζονται δύο κυρίαρχες τάσεις, οι **Συμβατιστές και οι Ασυμβατιστές** ανάλογα πόσο η έννοια του ντετερμινισμού επηρεάζει την άποψή τους. Μια ελεύθερη επιλογή ή πράξη είναι ουσιαστικά κατά τους Συμβατιστές εκούσια επιλογή και πραγματοποιείται σύμφωνα με τις επιθυμίες και τον αληθινό

χαρακτήρα του συντελεστή. Ισχυρίζονται πως οι άνθρωποι μπορούν να είναι απόλυτα ηθικά υπεύθυνοι ακόμη και αν είναι ορθή η ύπαρξη του ντετερμινισμού. Έτσι, **οι Συμβατιστές** πιστεύουν ότι ο ντετερμινισμός είναι συμβατός με την θέση της ελεύθερης βούλησης. Οι Συμβατιστές ισχυρίζονται ότι ακόμη και οι ψυχαστασιικοί ασθενείς ή οι κλεπτομανείς μπορεί να θέλουν κατά βάθος να φερθούν έτσι και επίσης ότι μπορεί να έχουν την ίδια στιγμή την επιθυμία αλλαγής της συμπεριφοράς τους.

Οι Ασυμβατιστές διαφωνούν και ισχυρίζονται ότι μια ελεύθερη επιλογή, δεν είναι μόνο αυτό που θέλει ο επιλογέας πραγματικά και σύμφωνα με τον χαρακτήρα του αλλά και κάτι το οποίο οφείλεται στον λόγο ή την ικανότητα βούλησης. Ισχυρίζονται ότι οι άνθρωποι είναι ηθικά υπεύθυνοι μόνον αν η θεωρία του ντετερμινισμού είναι εσφαλμένη, γιατί μόνον τότε μπορούν να υπάρχουν επιλογές που είναι τόσο εκούσιες όσο και δημιουργηθείσες. Οι Ασυμβατιστές πιστεύουν ότι ο ντετερμινισμός δεν είναι συμβατός με την θέση της ελεύθερης βούλησης.

Οι δύο σχολές δεν είναι απόλυτα ενιαίες και υπάρχουν διαφορές μεταξύ των φιλοσόφων της ίδιας παράδοσης.

Τον τελευταίο αιώνα αυτές οι θέσεις έχουν αρχίσει να κλονίζονται. Σε αυτό συνετέλεσε και η κβαντική Φυσική που οδήγησε πολλούς φιλόσοφους να απορρίψουν τον ντετερμινισμό.

Φαίνεται πως τόσο οι Συμβατιστές όσο και οι Αντισυμβατιστές σφάλουν.

Αφ' ενός μεν, **ένα πρώτο λάθος** είναι ότι δεν έχουμε μια σαφή άποψη περί του τι πρέπει να ισχύει για να θεωρηθεί μια επιλογή ως ελεύθερη και αφ' ετέρου δεν διαθέτουμε κανένα καλό ορισμό για την ελεύθερη επιλογή.

Το δεύτερο λάθος των σχολών αυτών είναι ότι πιστεύουν ότι η κοινή σωστή άποψη είναι αυτή που κάθε μια οικειοποιείται ξεχωριστά και για λογαριασμό της.

Το τρίτο αμφιλεγόμενο στοιχείο των σχολών είναι ότι δεν έχουν όλοι την ίδια αντίληψη για τον ορισμό της πραγματικότητας καθώς και της ηθικής μια και δεν φαίνεται να υπάρχουν λογικές σχέσεις οιασδήποτε μορφής μεταξύ γεγονότων και αξιών, μεταξύ δηλώσεων του τύπου «είναι» και του τύπου

«θα έπρεπε να είναι».

Το τέταρτο σημείο σφάλματος στις δύο αυτές σχολές είναι το θέμα της ηθικής ευθύνης, μια και οι Συμβατιστές πιστεύουν ότι ο ντετερμινιστικός κόσμος αφήνει το θέμα εκεί που βρίσκεται, ενώ οι Ασυμβατιστές ότι ο ντετερμινισμός το καταστρέφει.

Στην διαμάχη αυτή δεν έχει αναδειχθεί ο τελειωτικός νικητής.

Πάντως το γεγονός ότι οι περισσότεροι φιλόσοφοι στην δεκαετία 50-60 πίστευαν ότι η ελεύθερη θέληση και ο ντετερμινισμός είναι συμβατοί, έκανε όπως φημολογείται **του van Inwagen** να δημοσιεύσει στα 1975 την ασυμβατότητα μεταξύ ελεύθερης βούλησης και ντετερμινισμού. «Η αιτιοκρατία είναι ανακόλουθη και ως προς την ελευθερία και ως προς την ευθύνη». Εκείνη την εποχή υπήρχαν πολλοί λιγότεροι Ασυμβατιστές απ' ότι σήμερα.

Με τον καιρό ο van Inwagen άλλαξε απόψεις για την η έννοια της ελεύθερης βούλησης και διατύπωσε την άποψη ότι είναι ένα μυστήριο. Ο **Chomsky** πιστεύει ότι η ελεύθερη βούληση και ο ντετερμινισμός είναι συμβατοί, ωστόσο όπως και ο van Inwagen θεωρεί ότι παραμένει μυστήριο το πώς γίνεται αυτό.

Εφ' όσον ισχύει ο ντετερμινισμός, δεν μπορούμε να πράξουμε ελεύθερα. Ωστόσο, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι είναι εφικτό, αν σκεφθούμε δυνατούς και ασθενείς φυσικούς νόμους και δυνατή η ασθενή ικανότητα. Όπως αναφέρει ο **Perry**, ο ντετερμινισμός και η ελεύθερη βούληση μπορεί να είναι συμβατοί όταν συνδυάζονται οι ασθενείς νόμοι η η ασθενής ικανότητα η και τα δύο. Για να γίνουν κατανοητοί τέτοιοι συνδυασμοί πρέπει συνήθως να έχουμε στο μυαλό μας ότι το «να κάνω κάτι», δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι «είμαι ικανός να κάνω κάτι», ότι το «είμαι ικανός» δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι «το κάνω» πραγματικά. Δεν σκεφτόμαστε ότι το ότι κάποιος «δεν κάνει κάτι» σημαίνει αναγκαστικά ότι «δεν είναι ικανός» να το κάνει. Δεχόμαστε τις διαβαθμίσεις

μεταξύ του «δεν μπορώ» και του «δεν κάνω κάτι», και από το «κάνω» μέχρι το «μπορώ». Δεν δεχόμαστε όμως να εικάσουμε από το ότι «δεν κάνω κάτι», το ότι «δεν μπορώ» και από το ότι «κάνω κάτι», ότι το «μπορώ». Ο Perry διερωτάται αν είναι η αλήθεια των νόμων καθιερωμένη από γεγονότα που συγκλίνουν προς αυτούς και αποτυγχάνουν να μην τους επιβεβαιώσουν, έτσι ώστε οι νόμοι είναι νόμοι επειδή τα γεγονότα συγκλίνουν προς αυτούς; Η η αλήθεια των νόμων καθιερώνεται από κάτι άλλο, ώστε τα γεγονότα συγκλίνουν προς αυτούς επειδή είναι νόμοι; Η πρώτη θεωρία είναι ασθενής θεωρία των νόμων, η δεύτερη είναι δυνατή θεωρία των νόμων.

Μια επιλογή για τον Συμβατιστή που αποδέχεται και τον ντετερμινισμό σαν ύπαρξη αλλά και την ελεύθερη θέληση, είναι να υιοθετεί μια ασθενή θεώρηση των νόμων. Ο ίδιος ο Perry προτιμά μια ισχυρή θεωρία νόμων και ασθενή θεωρία ικανότητας.

Γενικά, σε ένα ντετερμινιστικό κόσμο το γεγονός ότι δεν μπορούσα σε κάποια στιγμή να πράξω αλλιώς (δεν είχα την ιστορική δυνατότητα να πράξω αλλιώς), δεν σημαίνει ότι δεν ήμουν ικανός να πράξω αλλιώς. Έτσι στηρίζεται και η έννοια ικανότητας. Υποστηρίζοντας την συμβατότητα ανάμεσα στην ελευθερία πράξης και τον ντετερμινισμό, από το γεγονός ότι δεν είχα την ιστορική δυνατότητα να ενεργήσω αλλιώς, δεν έπεται ότι δεν ήμουν ικανός να ενεργήσω αλλιώς.

Εκτός από τα φιλοσοφικά επιχειρήματα, απάντηση στα ερωτήματα του κατά πόσο πράττουμε ελεύθερα σε ένα ντετερμινιστικό κόσμο, μας δίνουν και οι επιστήμες. Άλλωστε οι σύγχρονοι φιλόσοφοι πιστεύουν ότι το να απαντηθεί το αν ο κόσμος είναι ντετερμινιστικός η όχι, ανήκει στον τομέα των εμπειρικών επιστημών και όχι της φιλοσοφίας.

Η παλαιότερη **Νευτώνεια Φυσική** και κύρια οι αρχές της μηχανικής όπως ήδη αναφέρθηκε ευνοούσαν την ντετερμινιστική θεώρηση του κόσμου.

Η **κβαντική** όμως **θεωρία** (αν και δεν υποστηρίζεται

σήμερα με την ίδια παλαιότερη αυτοπεποίθηση), αποδεικνύει ότι στο επίπεδο των πολύ μικρών σωματιδίων, αρκετά πιο κάτω από το επίπεδο των νευρώνων, η αιτιοκρατία δεν αποτελεί πραγματικότητα. Σε αυτό το μικροεπίπεδο-ότι κι αν ισχύει πάνω από αυτό στο μακροεπίπεδο-συμβαίνουν γεγονότα που είναι συμπτωματικά και τυχαία. Οτιδήποτε και αν αναφερθεί σχετικά με την πιθανότητα εκδήλωσής τους, αυτά απλώς δεν είναι αποτελέσματα και συνεπώς δεν συμβαίνουν κατ' ανάγκη. Έτσι, στην φιλοσοφία της ελεύθερης βούλησης, δίδεται κατ' αρχάς απάντηση στο ερώτημα, «αν το τυχαίο στο μικροεπίπεδο μπορεί να αποτελέσει και την αφορμή για το τυχαίο στο μακροεπίπεδο». Στην κβαντική θεωρία, ουσιώδεις και θεμελιώδεις όροι όπως «σωματίδιο» («μόριο») η «κύμα» δεν χρησιμοποιούνται πια όπως χρησιμοποιούνταν στις πρώιμες περιόδους της Φυσικής, μιας Φυσικής που ήταν παραδειγματικά αιτιοκρατική.

Στην κβαντική θεωρία, «οικείες έννοιες ...λαμβάνουν αλλόκοτα χαρακτηριστικά η στερούνται ακόμη και περιεχομένου». Η κβαντική θεωρία, όταν ερμηνεύεται έτσι ώστε να εξυπηρετεί την ελεύθερη βούληση, ισχυρίζεται ότι υπάρχουν γεγονότα στον μικρόκοσμο τα οποία είναι αμιγούς σύμπτωσης, αληθινά τυχαία γεγονότα. Όλα αυτά αποτελούν το αντικείμενο συζητήσεων τα τελευταία 75 χρόνια.

Θέση επίσης έχουν σήμερα και οι νευροεπιστήμες λόγω της μεγάλης τους ανάπτυξης.

Για όλες τις δομικές μονάδες του εγκεφάλου και του νευρικού συστήματος γενικότερα, η λειτουργία τους αναμφίβολα εκλαμβάνεται ως αιτιώδης. Στην νευροεπιστήμη, όπως και στις άλλες επιστήμες, τα δεδομένα ορίζονται με βάση τις αιτιώδεις ιδιότητές τους. Η πλειοψηφία των νευροεπιστημόνων τάσσεται υπέρ της αιτιοκρατίας Σκέψης-Εγκεφάλου. Τα δε νοητικά γεγονότα συσχετίζονται με ορισμένες περιοχές όπως πχ το συναίσθημα με το μεταιχμιακό σύστημα, ο λόγος με την περιοχή του Broca κτλ. Η ψυχονευρική σχέση στηρίζεται στις αιτιώδεις σχέσεις των νευρώνων. Η μνήμη και η μάθηση εστιάζονται σε συγκεκριμένες εγκεφαλικές περιοχές όπως ο ιππόκαμπος. Τα πειράματα με το μεσολόβιο και συγκεκριμένα με την διαίρεση των δραστηριοτήτων των ημισφαιρίων καταδεικνύουν την ύπαρξη όχι μόνον ενός «διηρη-

μένου εγκεφάλου», αλλά δύο νούν. Η νευροεπιστήμη αποδεικνύει την ψυχονευρική σχέση. Η στενή σχέση νοητικών και νευρικών γεγονότων, υποστηρίζει την αιτιοκρατία της σκέψης. Ωστόσο σήμερα η νευροεπιστήμη επιλέγει να μην ασχολείται και να ενδιαφέρεται για τα νοητικά μέρη που απαρίθζουν αιτιώδεις συγκυρίες, αφού δεν επιδέχονται επιστημονική διερεύνηση όπως συμβαίνει με τα νευρικά μέρη. Το ότι όμως τα νοητικά γεγονότα των επιθυμιών μου, των αντιλήψεών μου κτλ, αποτελούν πράγματι μέρος της ερμηνείας των πράξεών μου, είναι αποδεκτό από όλους.

Η νευροεπιστήμη υποστηρίζει την ελεύθερη βούληση με το να αρνείται να εξετάζει τις αιτιώδεις συγκυρίες.

Ο Honderich ονομάζει ελπίδες ζωής την στάση απέναντι στο μέλλον που το εκλαμβάνουμε ως ανοιχτό, ασταθές η μεταβλητό. Ένα μέλλον όπου μπορούμε να δημιουργήσουμε για τον ίδιο μας τον εαυτό, όπου δηλαδή δεν ισχύει η απόλυτη αιτιοκρατία. Η απόλυτη αιτιοκρατία καταργεί τις ελπίδες μέλλοντος και οδηγεί στην απογοήτευση. Πολλοί την περιγράφουν ως ερεβώδη και εφιαλτική, γεμάτη ματαιώσεις και ανίσχυρες προσπάθειες για οτιδήποτε, με αρνητικές επιπτώσεις τόσο στα προσωπικά συναισθήματα όσο και την γνώση.

Ίσως γι' αυτό ο Samuel Johnson να είπε: «We know our will is free, and there's an end on't».

Βιβλιογραφία

- Watson G (2003, r2009) Free will, Second edition, Oxford University Press 2009
- Honderich T (2007) Πόσο ελεύθερος είσαι - Το ζήτημα της αιτιοκρατίας (How free are you), p 188-189
- Campbell O'Rourke, Shier (eds) (2004) Freedom and determinism
- van Inwagen (1975) The incompatibility of free will and determinism, Philosophical studies, 27
- van Inwagen (2004) On free will, In Campbell O'Rourke, Shier (eds) Freedom and determinism, p 213
- van Inwagen (2002) Free will remains a mystery. In Kane: The Oxford handbook of free will, New York and Oxford, Oxford University Press, 2002
- Chomsky N (1971) Review of BF Skinner. Beyond freedom and dignity. New York Review of books
- Perry J (2004) Compatibilist Options. In Campbell O'Rourke, Shier (eds) Freedom and determinism
- Sperry W (1968) Hemisphere deconnection and unity in conscious awareness. American Psychologist 23: 723-733.
- Springer SP and Deutsch G (2000) Left Brain, Right Brain. Freeman and Co, New York.

Η σύμβαση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού

United nations' convention on the rights of the child (uncrc)

Η 20^η Νοεμβρίου εορτάζεται παγκοσμίως ως ημέρα του Παιδιού, είναι η ημέρα όπου το 1989 επικυρώθηκε από τον ΟΗΕ η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Γιατί κάθε χρόνο χρειάζεται να υπενθυμίζεται στην ανθρωπότητα ότι τα παιδιά έχουν δικαιώματα; τι οδήγησε και τι επιτυγχάνεται με τη Σύμβαση; ποια είναι τα δικαιώματα των παιδιών; τι συμβαίνει στη χώρα μας;

1. Ιστορική αναδρομή

Η παιδική ηλικία ως κοινωνικό φαινόμενο δεν είναι στατική και πανομοιότυπη μέσα στη πορεία του χρόνου, καθώς διαμορφώνεται από τις επικρατούσες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες και ως εκ τούτου μεταβάλλεται και διαφέρει ανάμεσα στις κοινωνίες και στις ιστορικές περιόδους.

Από την αρχαιότητα έως σήμερα επήλθαν σημαντικές διαφοροποιήσεις στις απόψεις για τη φύση και τη θέση του παιδιού. Χαρακτηρίστηκε από το «φύσει κακό» έως το «φύσει καλό», από τον «άγραφο πίνακα» (tabula rasa) ως τον ένα «ενήλικα σε μικρογραφία» (homunculus) αλλά και ως το ένα «μοναδικό αναπτυσσόμενο άτομο» (sui generis). Σταθερό διαχρονικά χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι η πλειονότητα των παιδιών γεννιέται και αναπτύσσεται μέσα σε μια οικογένεια, η οποία αρχικά μαζί με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον είχε την ευθύνη της

ανάπτυξης και ωρίμανσης αλλά και της απεριόριστης εξουσίας επάνω στο παιδί, το οποίο θεωρούσε ακόμη και ως «οικιακό είδος», (chattels)¹ υπολογιζόμενο για τη συμβολή του στις οικογενειακές εργασίες και για την υποστήριξη των γερόντων γονιών του.^{1,2,3,4}

Από το 17^ο αιώνα με την παρότρυνση θεολόγων και ανθρωπιστών οι γονείς αρχίζουν να ασχολούνται με τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους και κατά τον 18^ο αιώνα με την είσοδο της κοινωνίας στη βιομηχανοποίηση έχομε την εμφάνιση του θεσμού του σχολείου, (αρχικά στη Μεγάλη Βρετανία), το οποίο οδήγησε στην εξάλειψη της ευθύνης του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου ως δασκάλου και επόπτου της διαπαιδαγώγησης του παιδιού. Κατά το 19^ο αιώνα παρατηρήθηκε μια αυξανόμενη τάση ως προς την απόδοση κοινωνικών δικαιωμάτων στα παιδιά, ξεκινώντας από τα βιομηχανικά μανιφέστα της δεκαετίας του 1840, τα οποία τα προστάτευαν από την ανεξέλεγκτη

*Η κ. Π. Κ. Μάντη είναι καθηγήτρια εφαρμογών στη Νοσηλευτική Β΄ του ΤΕΙ-Α

εργασιακή εκμετάλλευση. Η παράλληλη ανάπτυξη διαφόρων επιστημονικών σκέψεων συνέβαλε στη μεγαλύτερη προστασία των παιδιών, διότι θεωρήθηκαν άλλοτε ως μια ειδική ευάλωτη ομάδα που χρειάζεται προστασία και άλλοτε ως εύπλαστο μέσα από τις εμπειρίες άτομο³. Έτσι θεωρήθηκε ότι τα παιδιά κινδυνεύουν από καταστάσεις μετανάστευσης, βιομηχανοποίησης, αστικοποίησης, με τρόπους που θα ανέπτυσαν ανεπιθύμητες συμπεριφορές, που θα ήταν επικίνδυνες για τη κοινωνία. Αυτό καλλιέργησε μια «σώστε τα παιδιά» εποχή και θεωρείται το πρώτο δυναμικό κίνημα με εμπνευστή τον Eglantine Jebb⁵, με την πολιτεία, ιδιώτες και θρησκευτικές οργανώσεις να αρχίσουν να παρεμβαίνουν στην οικογένεια για να τα προστατεύσουν.

Με την είσοδο του 20^ο αιώνα η «σώστε τα παιδιά» εποχή πήρε μια νέα σημασία μέσα από την ανάπτυξη μιας ευρέως διαδεδομένης αντίληψης ότι τα παιδιά αποτελούσαν «έναν σημαντικό ανθρώπινο πλούτο των οποίων η ωριμότητα θα καθόριζε το μέλλον της κοινωνίας». Κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα το παιδί υπολογίστηκε ως ένα «εν δυνάμει άτομο» και άρχισαν να διαφαίνονται παιδοκεντρικές τάσεις της οικογένειας και δυνάμεις έξω από αυτήν (εξελικτική ψυχολογία, δικαστήρια ανηλίκων, κ.α.) άρχισαν να επηρεάζουν τη φροντίδα του παιδιού. Με την ανάπτυξη των διαφόρων επιστημών επήλθε βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και οι ενήλικες ανέπτυξαν κατανόηση προς το παιδί, με αποτέλεσμα δεσμοί φροντίδας να αναπτύσσονται μεταξύ γονιών-παιδιού και τα δικαιώματα για το παιδί διευρύνθηκαν για να συμπεριλάβουν την εκπαίδευση και την ευημερία.^{1,3,4,5,6}

2. Η παρούσα κατάσταση

Ο καθηγητής της ψυχολογίας I. N. Παρασκευόπουλος⁴ αναφέρει ότι «ο 20^{ος} αιώνας μπορεί να χαρακτηριστεί ως αιώνας του παιδιού και το παιδί στη σημερινή κοινωνία βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής και της φροντίδας των ενηλίκων». Αυτή όμως η θέση δεν φαίνεται να είναι καθολική διότι σε πολλές περιπτώσεις διαπιστώνεται ότι οι συνθήκες διαβίωσης του παιδιού είναι προβληματικές ακόμη σε ανεπτυγμένες χώρες.

Η UNICEF εκτιμά ότι ένα εκατ. παιδιά εμπορεύονται ετησίως για σεξουαλική εκμετάλλευση, 300 χιλ. παιδιά - στρατιώτες εμπλέκονται σε 30 πολεμικές συγκρούσεις. Σε 23 χώρες περισσότερο από 30% των παιδιών κάτω από των 5 ετών έχουν σχετικό ή σοβαρό χαμηλό βάρος σώματος. Υπάρχουν τουλάχιστον 25 χώρες όπου περισσότερο από το 15 % των παιδιών πεθαίνουν πριν φτάσουν την ηλικία των 5 ετών. Υπολογίζεται ακόμη σε 121 εκατ. ο αριθμός των παιδιών που διακόπτουν τη βασική σχολική εκπαίδευση σε όλο τον κόσμο με υπεροχή των κοριτσιών έναντι των αγοριών (65 εκ. και 56 εκ.). Βέβαιο είναι ακόμη ότι η εξέλιξη των τελευταίων χρόνων που οδήγησε σε γρήγορους ρυθμούς ζωής, στην αποσύνθεση των οικογενειακών θεσμών και στις επιφανειακές σχέσεις παιδιών - ενηλίκων, δημιούργησε νέα προβλήματα στη ζωή των παιδιών όπως διαταραχές της ψυχικής υγείας, αυτοκτονίες, εξαρτήσεις από ουσίες, παραβατικότητα, έλλειψη στέγης, πολιτικοί και οικονομικοί πρόσφυγες και διαφόρων μορφών εκμετάλλευση.^{7,8,9}

Επί πλέον η παιδική ηλικία συνεχίζει να χαρακτηρίζεται από τους ενήλικες με ένα σύνολο αρνητικών χαρακτηριστικών όπως της απειρίας, της ανωριμότητας, της έλλειψης ευθύνης, της αδυναμίας διάκρισης του καλού και του κακού κ.λπ. Τα γνωρίσματα αυτά εννοούν και συνεπάγονται το ευάλωτο, την ανάγκη για προστασία και φροντίδα και δικαιολογούν αφενός την εξάρτηση από τους ενήλικες και αφετέρου τον αποκλεισμό τους από την κοινωνική ζωή. Η ανηλικιότητα αποτελεί σημαντικό παράγοντα διαιώνισης κοινωνικών ανισοτήτων εις βάρος των παιδιών, άνισης κατανομής της δύναμης και των οικονομικών πόρων και αποκλεισμό των παιδιών από την άσκηση βασικών τους δικαιωμάτων. Η παιδική ηλικία και τα ίδια τα παιδιά στερούνται επίσημου λόγου και του δικαιώματος της άμεσης εκπροσώπησης και συμμετοχής στις αποφάσεις που τα αφορούν και ο προσδιορισμός των αναγκών τους εξαρτάται από τους ενήλικες σε συνάρτηση με την οικογένεια, το σχολείο, ή άλλους φορείς ενώ το παιδί παραμένει ένας αμέτοχος θεατής.^{5,10,11,12}

Οι συνεχιζόμενες προβληματικές καταστάσεις στο έδαφος ορισμένων τραγικών γεγονότων, οδήγησαν στην ανάπτυξη της σκέψης να δοθούν στα παιδιά

περισσότερες ευκαιρίες να επιλέξουν για τον εαυτό τους, χωρίς οι ενήλικες να αποφασίζουν για λογαριασμό τους.

Το 1979 αποτέλεσε έτος σταθμό για την υλοποίηση αυτής της ιδέας. Στον ΟΗΕ εορτάστηκε ως το Παγκόσμιο Έτος του Παιδιού (International Year of Child IYC) και η Πολωνική αντιπροσωπεία έφερε, ανάμεσα σε πολλές άλλες χώρες μια σημαντική πρόταση σχετικά με το να υιοθετηθεί η προαγωγή των δικαιωμάτων των παιδιών στη βάση ενός ισχυρού νομικού καθεστώτος. Η Πολωνική κυβέρνηση βαθιά επηρεασμένη από τη δολοφονία πάνω από δύο εκατ. Πολωνών παιδιών και τη δίωξη πολλών περισσότερων κατά τη διάρκεια του Ναζιστικού καθεστώτος είχε από χρόνια υπάρξει υποστηρικτής αυτής της ιδέας.¹³

Ο ΟΗΕ έκανε δεκτή την πρόταση και διόρισε μια ομάδα εργασίας με συμμετέχοντα κράτη τις ΗΠΑ τη Γαλλία, Ολλανδία, Δανία, Αγγλία, Νορβηγία, Σουηδία, Γερμανία, Ιταλία, και Πολωνία, που για δέκα χρόνια επεξεργάστηκαν και σχεδίασαν τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού (ΣΔΠ), η οποία επικυρώθηκε από τη Γενική Συνέλευση των κρατών μελών του ΟΗΕ το 1989. Σε εννέα συνεδριάσεις, κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας της Σύμβασης, συμμετείχαν και εκπρόσωποι από άλλες χώρες όπως 2 Λατινοαμερικάνικες, 2 Ασιατικές και 3 από τις 51 Αφρικανικές, γεγονός που συνέβαλε στην συνένωση πολυ-πολιτισμικών ιδεών με αποτέλεσμα τη δυνατότητα εφαρμογής της ΣΔΠ σε χώρες διαφορετικού οικονομικού και πολιτισμικού

καθεστώτος. Σε λιγότερο από ένα χρόνο 20 χώρες και μέχρι σήμερα 191 από τις 193 του ΟΗΕ (εκτός ΗΠΑ και Σομαλίας) έχουν υπογράψει τη ΣΔΠ.^{3,13,14}

Η Σύμβαση αποτελείται από 54 άρθρα και χωρίζεται σε τρία μέρη. Στην εισαγωγή που περιλαμβάνονται γενικές αρχές, στις οποίες βασίζεται η φιλοσοφία της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού και οι βασικοί σκοποί της, στο κυρίως μέρος που περιγράφονται τα δικαιώματα προστασίας του παιδιού (Άρθ. 1-42) και στο τρίτο μέρος (Άρθ. 42-54) που περιγράφονται οι οργανωτικές και λειτουργικές διαδικασίες (εκπροσώπηση και συμμετοχή των Συμβαλλομένων Κρατών, τρόπο αναθεώρησης αποφάσεων, και άλλες διοικητικές διαδικασίες).

Η Ελλάδα υπέγραψε τη ΣΔΠ - και ενσωμάτωσε το κείμενο στο υπάρχον Ελληνικό Δίκαιο - Νομ. 2101, ΦΕΚ 192/2-12-1992 με χαρακτήρα, που σύμφωνα με το Σύνταγμα, υπερισχύει κάθε εθνικής διάταξης νόμου.¹⁵

3. Η σύμβαση στον ελληνικό νόμο

Τρεις είναι οι ομάδες «στόχοι» ΠΑΙΔΙ - ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ - ΚΡΑΤΟΣ στους οποίους απευθύνεται η Σύμβαση.

Παιδί

Παιδί στη Σύμβαση θεωρείται κάθε ανθρωπινό ον μικρότερο των 18 ετών (Άρθ. 1) που έχει το εγγενές δικαίωμα στη ζωή (Άρθ. 6, 8), έχει το δικαίωμα να του εξασφαλίζεται όνομα, ιθαγένεια και οικογένεια σε κάθε κράτος που γεννιέται. (Άρθ. 7, 8).

Κάθε παιδί έχει το δικαίωμα:

- ♦ να μην αποχωρίζεται παρά τη θέλησή του από τους γονείς του, εκτός αν οι αρχές αποφασίσουν για το αντίθετο και όταν αυτό συμβεί να μπορεί να έχει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τα άλλα μέλη της οικογένειάς του. (Άρθ.9)
- ♦ στην είσοδο ή έξοδο από το κράτος και της οικογένειάς του με σκοπό την επανασύνδεση μεταξύ τους. (Άρθ. 10) και να προστατεύεται από αθέμιτη μετακίνηση στο εξωτερικό (Άρθ. 11). Έχει το δικαίωμα ειδικής προστασίας και βοήθειας επί προσωρινής ή οριστικής στέγης του οικογενειακού του περιβάλλοντος. (Άρθ. 20)
- ♦ να ζει τη δική του πολιτισμική ζωή, να πρεσβεύει και να ασκεί τη δική του θρησκεία ή να χρησιμοποιεί τη δική του γλώσσα από κοινού με τα άλλα μέλη της ομάδας του όταν ανήκει σε μειονοτική οικογένεια. (Άρθ. 30)
- ♦ στην ελεύθερη έκφραση της γνώμης του (Άρθ. 12), ελευθερία της σκέψης, συνείδησης, και θρησκείας. (Άρθ. 14) τη δυνατότητα αναζήτησης λήψης και διάδοσης πληροφοριών ανεξαρτήτως συνόρων (Άρθ. 13), εκτιμώντας τις απόψεις του ανάλογα με την ηλικία του και το βαθμό ωριμότητας του.
- ♦ να προστατεύεται από παράνομη επέμβαση στην ιδιωτική του ζωή (οικογένεια, κατοικία, αλληλογραφία) ή προσβολή της τιμής και υπόληψης του (Άρθ. 16) και να συνεταιρίζεται και να συνέρχεται ειρηνικά. (Άρθ. 15)
- ♦ να προστατεύεται από κάθε μορφή βίας, προσβολής, βιαιοπραγιών σωματικών ή πνευματικών, εγκατάλειψης ή παραμέλησης, κακής μεταχείρισης, ή παντός είδους εκμετάλλευσης, οικονομική, επικίνδυνη ή βλαπτική εργασία. (Άρθ. 19, 32), από την παράνομη χρήση ναρκωτικών και ψυχοτρόπων ουσιών (Άρθ. 33), από την παρακίνηση ή τον εξαναγκασμό σε παράνομη σεξουαλική δραστηριότητα (Άρθ. 34), από κάθε άλλη μορφή εκμετάλλευσης επιβλαβή σε οποιαδήποτε πλευρά της ζωής του. (Άρθ. 36)
- ♦ να λαμβάνει το καλλίτερο δυνατό επίπεδο υγείας και (Άρθ. 26) να επωφελείται από την κοινωνική πρόνοια και ασφάλιση (Άρθ. 24), να επωφελείται των ευκαιριών στην εκπαίδευση όλων των βαθμίδων (Άρθ. 28), με σκοπό την προετοιμασία

για μια υπεύθυνη ζωή με πνεύμα ειρήνης, ανοχής και φιλίας (Άρθ. 29).

- ♦ σε ένα κατάλληλο επίπεδο ζωής, ανάπαυσης και δραστηριοτήτων στον ελεύθερο χρόνο του. (Άρθ. 31) που να του επιτρέπουν τη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική και κοινωνική ζωή (Άρθ. 27).
- ♦ να μην υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή άλλες εξευτελιστικές τιμωρίες, να μην στερείται την ελευθερία κατά τρόπο παράνομο ή αυθαίρετο, και όταν τη στερείται να αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό και σύμφωνα με τις ανάγκες της ηλικίας του (Άρθ. 37), να του παρέχεται σωματική και ψυχολογική ανάρρωση και κοινωνική επανένταξη, (Άρθ. 39) και να αντιμετωπίζεται με προσήκοντα νομικό και ανθρωπιστικό τρόπο όταν θεωρείται ύποπτο (Άρθ. 40).
- ♦ να τοποθετείται σε ιδρύματα, σε προσωρινή οικογένεια ή να υιοθετείται με αυστηρές διαδικασίες για την εξασφάλιση του συμφέροντός του (Άρθ. 21) εφόσον το παιδί δεν μπορεί να ζει με την οικογένειά του. Τα ίδια δικαιώματα εξασφαλίζονται με κατάλληλα μέτρα και υπηρεσίες στα παιδιά με παντός είδους αναπηρία. (Άρθ. 23) **Το «ύψιστο συμφέρον του παιδιού» αποτελεί το κύριο κριτήριο σε κάθε παρέμβαση. (Άρθ. 2)**

Οικογένεια

Ως οικογένεια του παιδιού ορίζεται ο ένας ή και οι δύο φυσικοί γονείς, η θετή οικογένεια, ή ο/οι επίτροποι του παιδιού, ή άλλα πρόσωπα που είναι νόμιμα υπεύθυνοι γι' αυτό.

Η οικογένεια, για το «συμφέρον του παιδιού», μπορεί να ζει μαζί του και σε περίπτωση αποχωρισμού πρέπει να δίδονται πληροφορίες, (Άρθ. 9), να διευκολύνονται οι συναντήσεις ή η επανένωση (Άρθ. 5).

Αναγνωρίζεται πρωτίστως στην οικογένεια η ευθύνη για την ανατροφή και τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού, όταν βεβαίως απαιτείται να λαμβάνει την κατάλληλη βοήθεια από το κράτος και να υποστηρίζεται από υπηρεσίες, ιδρύματα, οργανισμούς (Άρθ. 18, 27), στις μητέρες πρέπει να εξασφαλίζεται κατάλληλη περίθαλψη πριν και μετά τον τοκετό και να ενημερώνονται για θέματα της υγείας του παιδιού, όπως καθαριότητας, πρόληψης ατυχημάτων, προληπτικής ιατρικής και οικογενειακού προγραμματισμού (Άρθ. 24).

Κράτος

Κάθε Κράτος που υπογράφει τη Σύμβαση αναφέρεται ως Συμβαλλόμενο Κράτος (ΣΚ) και έκτοτε αναλαμβάνει υποχρεώσεις εντός της επικράτειας και προς τα άλλα Συμβαλλόμενα Κράτη με συμμετοχή στην εξέλιξη και πορεία της Σύμβασης.

Κάθε Σ.Κ. υποχρεούται να λάβει όλα τα κατάλληλα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα, να εγγυηθεί, να εξασφαλίσει και να προστατεύσει την οικογένεια, τις αρχές και αξίες των μειονοτικών ομάδων, να μεριμνά για τη λειτουργία οργανισμών υπηρεσιών και ιδρυμάτων που την υποστηρίζουν, να παρακολουθεί την εφαρμογή των κριτηρίων για την ποιότητα ζωής των παιδιών σε υιοθεσία ή σε ιδρύματα, να συνεργάζεται με τον ΟΗΕ, με άλλους αρμόδιους κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς, καθώς και με τη διεθνή κοινότητα επιστημονικά, νομικά, πληροφοριακά, και οικονομικά κατά την προσπάθεια εφαρμογής της Σύμβασης στην επικράτεια του.

Κάθε Σ.Κ. έχει την υποχρέωση να υποδεικνύει έναν εκ των υπηκόων του, υψηλού ήθους και αναγνωρισμένης ικανότητας, ως υποψήφιο εκλογής μεταξύ των ενδιαφερομένων για να αποτελέσουν την δεκαμελή Επιτροπή εμπειρογνομόνων που θα επιτελεί συγκεκριμένα καθήκοντα διοίκησης της Σύμβασης (Άρθ. 43, 44, 45).

4. Χαρακτηριστικά της σύμβασης

Οι αρχές της Σύμβασης εκφράζουν τη συναίνεση της παγκόσμιας κοινότητας για αναγνώριση της προσωπικότητας του κάθε παιδιού ως μοναδικής και προτείνονται οι προϋποθέσεις για αξιοπρεπή διαβίωση όλων των παιδιών, χωρίς διακρίσεις και χωρίς πατερναλιστική στάση απέναντι τους, καθιστώντας τα «υποκείμενα δικαιωμάτων» και όχι «αντικείμενα προστασίας» όπως έχει επικρατήσει ως σήμερα.^{16,17} Η ΣΔΠ καθαυτή δεν αποτελεί νομοθετικό θέσπισμα, αλλά η προσδοκία είναι τα ΣΚ να ενσωματώσουν τα άρθρα της μέσα στη δική τους νομοθεσία και στις πολιτικές αποφάσεις και να αναλάβουν κατάλληλα μέτρα να γίνουν οι αρχές και οι διατάξεις γνωστές στους ενήλικες και στα παιδιά. (Άρθ. 17, 42). Δεν υπαγορεύει την απόλυτη και μέγιστη εφαρμογή των αρχών αλλά επιδιώκει την ανάπτυξη ενός φιλοσο-

φικού, νομικού, και υλικού ιστού που θα αποτελέσουν τη βάση για να καλλιεργηθούν και να αναπτυχθούν τα δικαιώματα.^{12,18,19}

Έτσι θεωρείται ότι αποτελεί το πρώτο παγκόσμια αποδεκτό ντοκουμέντο που έχουμε ως κοινωνίες, επαγγελματίες, γονείς, σύμβουλοι και δάσκαλοι για να υποστηρίξουμε τις ατομικές και κοινωνικές προσπάθειες για λογαριασμό των παιδιών όπως αναφέρει ο Jeffrey Goldhagen²⁰, έχοντας βέβαια υπόψη αυτό που αναφέρει ο Stuart N. Hart³, ότι: «Τα δικαιώματα των παιδιών που διασφαλίζονται από την κοινωνία δείχνουν την πρόοδο, που η κοινωνία έχει κάνει προς τον πολιτισμό της».

5. Εφαρμογή της σύμβασης

Μεγάλη συζήτηση έχει γίνει από τους κοινωνικούς επιστήμονες σχετικά με τη δύσκολη και πολύπλοκη διαδικασία εφαρμογής και επιμέλειας του μετασχηματισμού ενός έγγραφου-ντοκουμέντου επί των δικαιωμάτων των παιδιών σε μια πραγματική βελτίωση της ζωής τους από χώρες με διαφορετικό οικονομικό και πολιτισμικό καθεστώς.

Αναγνωρίζεται από όλους ότι τέτοιες μεταβολές χρειάζονται μεγάλο δρόμο και είναι ακόμη στα σπάργαλα, ενώ η αποδοχή τους χρειάζεται αρχικά μια καλλιέργεια των ιδεών για τη παιδική ηλικία και του επιπέδου ζωής των παιδιών^{13,14,17,20,21}. Οι Lansdown Gerison, Karkara Ravi⁶ αναφέρουν «Εμείς τώρα αρχίζουμε να συνειδητοποιούμε ότι δεν είχαμε πλήρως αντιληφθεί τι συνέβαινε στα παιδιά, τις προκλήσεις που αυτά αντιμετώπιζαν, τις ευθύνες που αναλάμβαναν ή την άμεση βία που βίωναν»

Ο «αυτό-προσδιορισμός» του παιδιού θεωρήθηκε από πολλούς ότι είναι ο στόχος που επιδιώκεται από τη ΣΔΠ. Άλλοι όπως ο Melton B. G.¹⁸ αναφέρουν ότι η Σύμβαση δεν εγκαθιδρύει τον αυτό-προσδιορισμό αλλά αντίθετα τη συμμετοχή κοντά και μαζί με τους δικούς του, με πνεύμα αξιοπρέπειας, ανοχής, φιλίας, συνεργασίας, δημοκρατίας και το βάρος των προσπαθειών δεν πρέπει να δοθεί στην αυτονομία καθαυτή αλλά να δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να εκφράζεται, ακόμη και αν δεν είναι ώριμο να αποφασίζει για τον εαυτό του^{13, 17, 19, 22, 23, 24}. Οι Waterson T., Curtis E.⁵ αναφέρουν: «Οι δεξιότητες συμμετοχής μπορούν να

μαθευτούν και τα παιδιά που σταδιακά εμπλέκονται στη λήψη απόφασης σε όλα τα επίπεδα θα γίνουν πιο αξιόπιστα και ικανά όταν μεγάλες αποφάσεις χρειαστεί να ληφθούν».

Οι κοινωνικοί επιστήμονες φαίνεται ότι μπορούν να συμβάλλουν προς αυτό το σκοπό με δραστηριότητες όπως πίστη και υποστήριξη των προτεινόμενων δικαιωμάτων, έρευνα των σχετικών θεμάτων, συνηγορία υπέρ των δικαιωμάτων σε πολιτικό και επαγγελματικό επίπεδο, και εκπαίδευση παιδιών και ενηλίκων σχετικά με το θέμα αυτό.^{8, 17, 25}

Ο ενθουσιασμός και η ελπίδα που εμπνέει η Σύμβαση πρέπει να ακολουθείται από διερεύνηση και επαναπροσδιορισμό της άποψής μας για την παιδική ηλικία

και τις ευθύνες απέναντί τους ανάλογα με τις αρμοδιότητες μας. Η Brook G.D.²⁶ εκτιμά ότι η «Σύμβαση μπορεί να θεωρηθεί ως σημείο εκκίνησης για μια αλλαγή της σχέσης μας με τα παιδιά και στον επαγγελματισμό μας προς αυτά.»

«Ο σκοπός μιας τέτοιας συζήτησης δεν βασίζεται στο αδιάσειστο ενδιαφέρον των θεσμών ούτε στη συναισθηματικότητα για τα παιδιά. Αυτό βασίζεται στο γεγονός ότι η παιδική ηλικία είναι μια περίοδος όπου το πνεύμα και το σώμα, οι αξίες και οι προσωπικότητες διαμορφώνονται, και κατά την οποία ακόμη και παροδικές αποστερήσεις είναι ικανές να προκαλέσουν μακροχρόνιες βλάβες και στρεβλότητες στην ανθρώπινη εξέλιξη». James Appleyard²⁷

Βιβλιογραφία

1. Lowland Jacqueline Children's rights: A decade of dispute. *Journal. Of Advanced Nursing* 2002 37 (1) 100-107
2. Leenders Felicity. An overview of policies guiding health care for children *Nursing Standard* 1996 Apr. Vol 10 No. 28 33-38
3. Stuart N. Hart From Property to Person Status *American psychologist* January 1991 Vol 46 No 1, 53-59
4. Παρασκευόπουλος Ι. Ν. Εξελικτική Ψυχολογία 1985τομ 1^{ος}.
5. Waterson T, Curtis E. The rights of a child *Current Paediatrics* 1998 8:156-161
6. Lansdown Gerison, Karkara Ravi. Children's right to express views and have them taken seriously. *Lancet* 2006 367: 690-92
7. Hall D. M. B. Children's rights and responsibilities *Arch Dis Child*. 2005 90: 171-173
8. Roberts Helen Socioeconomic deterrents of health: Children, inequalities, and health *BMJ* 1997; 314 1122
9. Αγάθωνος Γεωργοπούλου Ε. Ο Παιδίατρος και τα Δικαιώματα του Παιδιού. *Παιδιατρική* 2000 ; 63 :97-100
10. Aynsley - Green Albert, Barker M., Burr Sue, Macfarlane A., Morgan J., Sibert J. et. al. Who is speaking for children and adolescents and for their health at the policy level? *BMJ* July 2000 321: 229-23
11. Μακρυγιώτη Δ. «Η παιδική ηλικία ως κοινωνικό φαινόμενο» ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ Ι Υ. Π Αθήνα 1993 σελ. 45-49
12. Τσαγκάρη Μ., Αγάθωνος - Γεωργοπούλου Ε. Παιδί - Παιδική Ηλικία και Δικαιώματα Κοινωνική Εργασία 1999 τεύχ. 55 σ. 155-164
13. Murphy -Berman Virginia, Weisz Victoria. U.N Convention on the Rights of the Child (Current Challenges) *American Psychologist* 1996 Vol 51 No 12 1231-1233
14. Murphy -Berman Virginia, Levesque H.L., Merman John. U.N Convention on the Rights of a Child (Across cultural View) *American Psychologist* 1996 Vol 51 No 12 1257 -1261
15. Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (Τεύχος πρώτο) Νομ. 2101, ΦΕΚ 192/2-12-1992 ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ σελ 4110
16. Αγάθωνος Ε. - Τσαγκάρη Μ. ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ 1999 Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού Αθήνα
17. Cohen Cynthia P., Naimark Hedwin United Nations Convention on the Rights of the Child Individual Rights Concepts and Their Significance for Social Scientists. *American Psychologist* 1991 Vol. 46 No 1 60-65
18. Melton. B Gary. Building Humane Communities Respectful of Children: The Significance of the Convention on the Rights of a Child *American Psychologist* 2005 November 918-926
19. Waterson Tony Children's Rights and the Child Health: What the role for Paediatricians? *Journal of Tropical Pediatrics* 2003 Vol. 49 No 5 260-263
20. Goldhagen Jeffrey Children's Rights and the United Nations Convention on the Rights of a Child *Pediatrics* 2003 Sept Vol 112 No 3 742-745
21. Middleton Christopher Rights from the start. *Nursing Times* 1997 Novemb. 12 Vol. 93. No 46 26-29
22. Lansdown Gerison Implementing children's rights and health. *Arch Dis Child* October 2000: 83: 286-288
23. Duke Van IYC. - and a look at children in hospital. *The Australian Nurses Journal* Sept 1979 Vol 9 No 3
24. Wilcox b. I., Naimark H. The Rights of the Child Progress Toward Human Dignity *American psychologist* 1991 January Vol. 46 No 1 49
25. Waterson T, E A general paediatrician's practice in children's rights. *Arch. Dis. Child*. 2005 90 178-181
26. Brook G.D Challenges and outcomes of working from rights perspective. *Arch. Dis. Child*. 2005 90(2): 176-8
27. Appleyard James. The rights of children to health care. *J Med Ethics*. 1998 Oct; 24 (5):293-4

του Γ. Παννακόπουλου*

Η τακτική της στρουθοκαμήλου

Αφού διατυπώσαμε, όλοι μας λίγο - πολύ, την αντίθεση μας ή έστω τις διαφωνίες μας στα όσα προβλέπει ο νέος νόμος για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, είναι πια καιρός να δούμε αν μπορούμε να συμφωνήσουμε στους στόχους και τις επιδιώξεις μας από δω και μπρος. Να διευκρινίσουμε αν προσβλέπουμε στο ίδιο **μέλλον για το ΤΕΙ Αθήνας** και μετά να διαλέξουμε το δρόμο που θα μας οδηγήσει εκεί. Όσα προηγήθηκαν και ακολούθησαν την υπερψήφιση (από εντυπωσιακή κοινοβουλευτική πλειοψηφία) του νέου νόμου, απέδειξαν περίτρανα ότι τα ΤΕΙ δεν έχουν την αποδοχή και την αναγνώριση που επιθυμούμε. Ο πολιτικός κόσμος με λίγες εξαιρέσεις συντάσσεται με την άποψη που ξεκάθαρα διατύπωσε ο κ. Πανάρετος (αυτός τουλάχιστον δε μασάει τα λόγια του): «Τα ΤΕΙ ξέφυγαν από το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκαν και είμαστε όλοι υπεύθυνοι. Τα ΤΕΙ πρέπει να ξαναβρούν το στόχο τους». Με άλλα λόγια τα ΤΕΙ πρέπει να καθηλωθούν στη δεύτερη ταχύτητα της «ενιαίας» κατά τα άλλα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ο νέος νόμος αυτό το στόχο υπηρετεί για τον απλούστατο λόγο ότι αυτή φαίνεται να είναι η κοινή πεποίθηση. Αυτό λένε (φανερά ή συγκαλυμμένα) σε κάθε ευκαιρία υπουργοί (αρμόδιοι και μη), πολιτικά κόμματα, μέσα μαζικής επικοινωνίας, καθηγητές και φοιτητές πανεπιστημίων, απλοί άνθρωποι και πολλές φορές και εμείς

οι ίδιοι. Το όνομα και μόνο έχει δυστυχώς αναδειχθεί σε αμάχητο τεκμήριο.

Αυτή λοιπόν είναι η κατάσταση, δυσάρεστη και καταφανώς άδικη σε πολλές περιπτώσεις αλλά αναγνωρίσιμη δια γυμνού οφθαλμού. Από τη στιγμή που τα ΤΕΙ διαχωρίζονται από τα πανεπιστήμια σε συμβολικό, τυπικό και ουσιαστικό επίπεδο, είναι μάταιο να διεκδικούν κάτι που εξ ορισμού φαίνεται να μην τους ανήκει. Δεν είναι δυνατό από τη μια μεριά να δεχόμαστε τον αυθαίρετο και εξ ορισμού ποιοτικό διαχωρισμό, υιοθετώντας το λεγόμενο «διακριτό ρόλο» -χωρίς να διεκδικούμε καν ξεκάθαρο και αποδεκτό ορισμό αυτού του εφευρήματος- και από την άλλη να ζητάμε ίση μεταχείριση. Είναι χαρακτηριστικό ότι η συζήτηση που γίνεται τους τελευταίους μήνες σχετικά με το νέο νόμο και την ανώτατη εκπαίδευση γενικά, έχει ως αντικείμενο αποκλειστικά το «πανεπιστήμιο». Τα ΤΕΙ αναφέρονται πάντα σαν συμπλήρωμα των... ΑΕΙ. Πράγμα μάλλον φυσικό καθώς τα αρκτικόλεξα αυτά δημιουργήθηκαν για να περιγράψουν τα δυο επίπεδα της ανώτατης εκπαίδευσης, τα οποία πριν από χρόνια αναφέρονταν ως «ανώτερη» και «ανώτατη». Θα μπορούσα επί μακρόν να επιχειρηματολογήσω για την δύναμη που έχουν οι λέξεις και το νόημά τους. Περιορίζομαι να αναφέρω ότι, όπως τουλάχιστον φάνηκε, το υπουργείο συζήτησε

*Ο κ. Γ. Παννακόπουλος είναι καθηγητής και Διευθυντής στη Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας του ΤΕΙ-Α

να δώσει τη δυνατότητα εκπόνησης διδακτορικών διατριβών στα ΤΕΙ, όχι όμως και να καθιερώσει κοινή ονομασία για τα όργανα διοίκησης των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης.

Παρεμπιπτόντως αναφέρω, ότι υπάρχουν παραδείγματα (γνωστά σε όλους) πανεπιστημιακών ιδρυμάτων που είναι ασυγκρίτως κατώτερα από το ΤΕΙ Αθήνας, έχουν όμως επαρκές (μπορεί και πλεονάζον) προσωπικό και μπορούν να δίνουν διδακτορικά διπλώματα, απλώς γιατί φέρουν την ονομασία «πανεπιστήμιο». Για να μη τα πολυλογούμε, η πραγματικότητα είναι γνωστή σε όλους και κανείς δεν μπορεί παραπλανηθεί εκτός αν το θέλει: Τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευση σε όλο τον κόσμο ονομάζονται πανεπιστήμια. Ακόμη και τα γερμανικά Fachhochschule (που φαίνεται να είναι το όψιμο πρότυπο της υπουργού Παιδείας) στις εξωτερικές τους σχέσεις χρησιμοποιούν τον όρο University of Applied Sciences. Τα υπόλοιπα περί «παράλληλων τομέων» (σημ. παράλληλες λέγονται οι γραμμές που δεν συναντώνται ποτέ) ισχύουν μόνο στην Ελλάδα, που επιζητά «εξωστρέφεια και διεθνοποίηση» με κινητήριο δύναμη τις γνωστές συντεχνίες.

Δεν υποστηρίζω τη μετονομασία σε μια νύχτα των ΤΕΙ σε πανεπιστήμια, παρότι αυτό συνέβη με αρκετές ανώτατες σχολές στο παρελθόν. Υποστηρίζω ότι η χώρα χρειάζεται Πανεπιστήμια Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών και αυτά μπορούν να αναδειχθούν μέσα από μια εξελικτική πορεία και διαδικασίες δίκαιης αξιολόγησης. Αξιολόγησης που θα αφορά όλα τα τριτοβάθμια ιδρύματα και θα οδηγήσει σε ενιαίο ιεραρχικό κατάλογο (ranking).

Ασφαλώς, πολλά μπορεί να επισημάνει κανείς για τον θλιβερό τρόπο με τον οποίο το πολιτικό σύστημα διαχειρίστηκε την ίδρυση ιδρυμάτων και τμημάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην ελληνική περιφέρεια. Όπως επίσης και για την αδιαφορία και την απαξίωση που επιφύλαξε στα τεχνολογικά ιδρύματα. Αυτά όμως δεν αποτελούν αντικείμενο του παρόντος σημειώματος, το οποίο έχει ως αντικείμενο **την μελλοντική πορεία του ΤΕΙ Αθήνας**. Χωρίς καμιά διάθεση εξωραϊσμού ή υπερβολής οφείλουμε να αναγνωρίσουμε, ότι το ίδρυμα μας κατόρθωσε τα τελευταία χρόνια να ξεπεράσει κάθε είδους εμπόδια και να διαγράψει

αξιοσημείωτη αναπτυξιακή πορεία. Οι εξωτερικές αξιολογήσεις των τμημάτων του καταγράφουν την αναμφισβήτητη πρόδοό του σε όλους τους τομείς.

Νομίζω ότι είναι καιρός να ορίσουμε με σαφήνεια τους στόχους μας, να δημιουργήσουμε συμμαχίες, να ενισχύσουμε φιλίες, να αγωνιστούμε για την περαιτέρω αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης, να κάνουμε χωρίς δισταγμό αλλαγές και ρυθμίσεις (αυτό σημαίνει και συγχωνεύσεις τμημάτων) που θα ενισχύσουν τη θέση μας, σε ένα όλο και πιο ασταθές περιβάλλον. Δεν είναι αρκετό για το ΤΕΙ Αθήνας να είναι πρώτο στη δεύτερη κατηγορία. Αξίζει να βρίσκεται στην πρώτη κατηγορία και οφείλει να το διεκδικήσει. Η μετεξέλιξη του ΤΕΙ Αθήνας σε Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να είναι ο στόχος. Στόχος που όσο κι αν φαίνεται μακροπρόθεσμος, πρέπει να γίνει αποδεκτός σύντομα, ώστε να επιδιωχθεί με σχέδιο και συνέπεια. Φυσικά αυτός δεν είναι ο μόνος δρόμος ούτε απαραίτητα ο σωστός. Υπάρχει και πάντα η λύση της «επαγγελματικής εκπαίδευσης», η οποία δεν είναι σωστό να υποτιμηθεί καθώς έχει πολλά να προσφέρει στην ελληνική κοινωνία.

Όπως σημειώνει σε άρθρο του ο καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου (όταν φοιτούσα εκεί ονομαζόταν Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών) κ. Παπαγιάννης, **«τα ΤΕΙ πρέπει άμεσα να χαρακτηριστούν ανώτερες δημόσιες σχολές στις οποίες η φοίτηση δεν θα υπερβαίνει τα τρία χρόνια και η κατοχή του πτυχίου θα οδηγεί στην άσκηση συγκεκριμένου επαγγέλματος»**.

Τώρα, αν επιθυμούμε για λόγους prestige να διατηρήσουμε και την ψευδεπίγραφη ανωτατοποίησή μας, φαντάζομαι ότι δε θα μας το αρνηθούν. Είναι καιρός να συζητήσουμε ειλικρινά για το τι είμαστε, τι θέλουμε, τι μπορούμε. Μπορεί ο διάλογος να δείξει ότι η «ισότιμη» ένταξη των ΤΕΙ στην «ενιαία» ανώτατη εκπαίδευση, που είναι μια και αδιαίρετη αλλά έχει «δύο παράλληλους και διακριτούς τομείς» να είναι αποδεκτή, χρήσιμη, βολική. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν είναι πραγματική και αυτό το ξέρουν όλοι. Είναι καιρός να βγάλουμε το κεφάλι από την άμμο. Η τακτική της στρουθοκαμήλου δεν είναι αποτελεσματική.

του Ι. Δ. Μπουρή**

Ηλεκτρονική διαβούλευση στην βελτίωση του προφίλ τμημάτων ΑΕΙ τεχνολογικού κύκλου: Η περίπτωση του τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΤΕΙ-Α

Ο σκοπός της ηλεκτρονικής διαβούλευσης συμπυκνώνεται στην φράση «...ΤΙΣ ΑΓΟΡΕΥΕΙΝ ΒΟΥΛΕΤΑΙ». Αυτή ήταν η ερώτηση που απευθύνονταν στην κοινωνία των πολιτών της αθηναϊκής δημοκρατίας του Σόλωνα και του Κλεισθένη τον 5^ο αι.π.Χ.

Γνωστή στην παγκόσμια βιβλιογραφία ως *demo sophia* = η σοφία του δήμου.

Πρόλογος

Η πραγματοποίηση αυτής της μελέτης αποσκοπεί στην βελτίωση του προφίλ των Τμημάτων ΑΕΙ Τεχνολογικού Κύκλου.

Η ιδέα της Ηλεκτρονικής Διαβούλευσης μπορεί να αποτελέσει τόσο καινοτόμο τεχνική για την εσωτερική αξιολόγηση όσο και «οιονεί αυτοκριτική» των ενεργειών του Τμήματος.

Εισαγωγή

Η μελέτη του σχεδίου «**ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ**»* προσφέρει τη δυνατότητα για το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός μηχανισμού «Ηλεκτρονικής Λήψης και Διαχείρισης Παραπόνων Φοιτητών, Γονιών,

Εκπαιδευτικών και λοιπών εμπλεκόμενων με την εκπαιδευτική διαδικασία και το προσφερόμενο εκπαιδευτικό προϊόν. Θεωρούμε υποχρέωση των εμπλεκόμενων με την εκπαίδευση να εκφράζουν τη θέση τους.

Στο πλαίσιο της ενέργειας της ηλεκτρονικής διαβούλευσης καλούνται (προτρέπονται) οι εμπλεκόμενοι με το ΤΕΙ: φοιτητές, εκπαιδευτικό προσωπικό διοικητικό προσωπικό, εργοδότες, επιχειρήσεις κ.ά. να δηλώσουν τις απόψεις τους και να υποβάλουν τα παράπονά τους και τις προτάσεις τους σχετικά με προβλήματα που άπτονται των διαδικασιών και της εμπλοκής τους με υπηρεσίες του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΤΕΙ (π.χ. πολύπλοκες, αντιφατικές και αντικρουόμενες εκπαιδευτικές διαδικασίες

* Το 428 π.Χ. ο εκφραστής της Αθηναϊκής δημοκρατίας ο Περικλής ο Ξανθίππου, όταν εκφωνούσε τον περίφημο «Επιτάφιο Λόγο» του προς τιμή των πρώτων νεκρών του Πελοποννησιακού πολέμου, οριοθέτησε τη μορφή του ενεργά σκεπτόμενου πολίτη. Είπε, «μόνοι γάρ τόν τε μηδέν των δε μετέχοντα ουκ απράγμονα, αλλ' αχρειον νομίζομεν», που σημαίνει «μόνοι εμείς αυτόν που δε μετέχει στις διαδικασίες δεν τον θεωρούμε φιλήσυχο αλλά άχρηστο».

**Ο κ. Ι. Δ. Μπουρής είναι καθηγητής του τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΤΕΙ-Α

και ρυθμίσεις, δυστοκία και αναποτελεσματικότητα των υπηρεσιών, προβλήματα εξυπηρέτησης, καθυστερήσεις στην εκτέλεση χρονοδιαγραμμάτων, κ.λπ. που απολήγουν σε βάρος της ποιότητας του εκπαιδευτικού προϊόντος).

Στόχος της είναι: **α.** η αποτελεσματική διαχείριση των παραπόνων, προτάσεων και **β.** η αξιοποίηση της πληροφορίας αυτής στο πλαίσιο της προσπάθειας για την βελτίωση του προφίλ του Τμήματος.

Στο διάστημα από το Απρίλιο 2010 μέχρι το Ιούλιο 2010 κατατέθηκαν 218 ηλεκτρονικές δηλώσεις σχολίων (π.χ. προβλήματα, παράπονα, προτάσεις) από τους εμπλεκόμενους με την ακαδημαϊκή κοινότητα πολίτες, στη συντριπτική πλειοψηφία μέσω του ιστοχώρου του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων, Ηλεκτρονική Διαβούλευση - Έρευνα: http://www.teiath.gr/sdo/de/page_under_con/home.htm

Στον Πίνακα 1 καταγράφονται τα ποσοστά συμμετοχής των εμπλεκόμενων στην ηλεκτρονική διαβούλευση.

Πίνακας 1: Κατηγορίες πληθυσμού διερεύνησης (v= 218) με το αντίστοιχο ποσοστό ανταπόκρισης στην ηλεκτρονική διαβούλευση

Κατηγορίες πληθυσμού διερεύνησης	Ποσοστό συμμετοχής
1 Διοικητικό προσωπικό	1,4
2 Επισκέπτης (μη εμπλεκόμενος με το ΤΕΙ-Α)	1,4
3 Γονιός	4,1
4 Επιστημονικός εργαστηριακός συνεργάτης	4,1
5 Μόνιμο εκπαιδευτικό προσωπικό	20,3
6 Φοιτητικό σώμα	68,9
Σύνολο	100,0

Πρότυπο ανάλυσης

Ο στόχος της μεθοδολογίας είναι να σχεδιάσει τελικά ένα πρόγραμμα δράσης για να διαχειριστούν τα παράπονα και να ξεπεραστούν τα εμπόδια / δυσλειτουργίες που έχουν εντοπιστεί από τους εμπλεκόμενους με την ακαδημαϊκή κοινότητα του ΤΕΙ Αθήνας (Πίνακας 1) και να διατυπωθούν προτάσεις εφικτές και κατάλληλες για την βελτίωση του προφίλ των ακαδημαϊκών Τμημάτων του ΤΕΙ.

Το μεθοδολογικό πρότυπο ανάλυσης που ακολουθήθηκε είναι το εξής:

1^η φάση: Διατύπωση της ερώτησης κλειδί (triggering question)

Η ερώτηση κλειδί (triggering question) πυροδοτεί την ηλεκτρονική διαβούλευση και διατυπώνεται ως εξής: «Ποια είναι τα εμπόδια, οι δυσλειτουργίες, οι ελλείψεις, τα παράπονά σας στην επίτευξη των στόχων και της αποτελεσματικής λειτουργίας του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΤΕΙ Αθήνας με γνώμονα την

ποιοτική εξυπηρέτηση τόσο της ακαδημαϊκής κοινότητας όσο και του κοινωνικού συνόλου γενικότερα.»

2^η φάση: Ανάπτυξη του ερωτηματολογίου της ηλεκτρονικής διαβούλευσης

Το ερωτηματολόγιο της ηλεκτρονικής διαβούλευσης δομείται σε δύο κατηγορίες ερωτήσεων.

α. Ερωτήσεις «κλειστού τύπου». Οι απαντήσεις διατυπώνονται σε πενταβάθμια τακτική κλίμακα Likert.

Στην κλίμακα αυτή η γνώμη του ερωτώμενου σε ένα θεματικό πεδίο (π.χ. πρόγραμμα σπουδών) διερευνάται με την τοποθέτηση της στην κλίμακα Likert και διαβαθμίζεται ως εξής:

1= Καθόλου ικανοποιημένος, 2= Σχετικά ικανοποιημένος, 3= Ικανοποιημένος, 4= Αρκετά ικανοποιημένος και 5= Πλήρως ικανοποιημένος

β. Ερωτήσεις «ανοικτού τύπου». Ο ερωτώμενος, αφού έχει οριοθετήσει το πεδίο της προβλημα-

τικής εκφράζεται καταγράφοντας (περιορισμένα ή εκτεταμένα) συγκεκριμένα εμπόδια, παράπονα, δυσλειτουργίες κ.ά. που απαντούν στην ερώτηση - κλειδί.

3^η φάση: Άξονες κατηγοριών παραπόνων ανά λειτουργικό πεδίο. Κατηγοριοποίηση παραπόνων: Οι μεταβλητές (variables)

του συστήματος διαχείρισης παραπόνων

Προσδιορίζονται οι σχέσεις ομοιότητας των διαφόρων παραπόνων. Ο στόχος είναι να αναζητηθούν ομοιό-

τητες ανάμεσα στα παράπονα και αυτά να ομαδοποιηθούν σε άξονες λειτουργικών πεδίων. Χρησιμοποιείται για αυτό το σκοπό η ερώτηση του τύπου:

«το [παράπονο X] έχει κοινά χαρακτηριστικά με το [παράπονο Y];».

Σχηματικά οι σχέσεις ομοιότητας μπορούν να αποδοθούν με clusters (συστάδες ομοιοτήτων).

Παραθέτουμε απόσπασμα κατηγοριών παραπόνων όπως αυτά διατυπώθηκαν μέσω του e-complaints συστήματος:

Κωδ	Πίνακας 2: Άξονες κατηγοριών παραπόνων ανά λειτουργικό πεδίο
01	Έρευνα - Καινοτομίες - Δια Βίου Μάθηση
01	Απαίτηση να υποστηριχθεί η ιδέα δημιουργίας ερευνητικού εργαστηρίου για την παραγωγή καινοτόμων προγραμμάτων, ευρεσιτεχνίες, βιομηχανικές πατέντες κ.ά.
02	Απαίτηση για ανάπτυξη εκπαιδευτικών συνεργασιών με ΑΕΙ του εξωτερικού και διαρκής - συστηματική εκπαιδευτική κινητικότητα μέσω προγραμμάτων ERASMUS κ.ά.
03	Ανάγκη για μεταπτυχιακά προγράμματα.
02	Φήμη - Εικόνα (Image) του Τμήματος
01	Έλλειψη συνδιοργανώσεων με εταιρείες και φορείς συναφούς αντικείμενου με το γνωστικό αντικείμενο του τμήματος, σεμιναρίων, εκδηλώσεων επισκέψεων σε χώρους εργασίας κ.ά. έτσι ώστε να δημιουργηθεί «γέφυρα» μεταξύ της καθημερινής πρακτικής και της ακαδημαϊκής θεωρίας που απολήγει στην βελτίωση της εικόνας του τμήματος.
02	Έλλειψη Επιτροπής Προβολής & Προώθησης του Τμήματος ώστε να βελτιωθεί η εικόνα του μέσω πολλαπλών δραστηριοτήτων: α. Διεθνή Συνέδρια - Δημοσιεύσεις β. Κοινωνικές παρεμβάσεις / εκδηλώσεις στην κοινωνία (φιλανθρωπικό και κοινωνικό έργο στα πλαίσια της γειτονιάς, πόλης, περιφέρειας, χώρας) για όλους τους εκπαιδευτικούς και εθελοντικά για τους φοιτητές γ. Προβολή του έργου, εμφανίσεις - Βελτίωση της εικόνας (image) με παρέμβασεις στα ΜΜΕ.
03	Απαίτηση όπως το Τμήμα αναπτύξει μία στρατηγική αποτελεσματικής διάχυσης των ερευνητικών αποτελεσμάτων και ενδυνάμωσης της «ορατότητάς» του (δημοσιεύσεις, διοργάνωση συνεδρίων στις ερευνητικές περιοχές προτεραιότητας του Τμήματος, κ.λπ.).
04	Απαίτηση να υπάρξει συντονισμός και συνεργασία των ερευνητικών δραστηριοτήτων μεταξύ των πανεπιστημίων και των Ερευνητικών Κέντρων. Επιπροσθέτως, να υπάρξει διεθνοποίηση και τόνωση της εξωστρέφειας του τμήματος.
05	Απαίτηση για σύνδεση του Τμήματος με την τοπική κοινωνία και του προγράμματος σπουδών με την ανάπτυξη της οικονομίας (π.χ. κατάρτιση επιχειρησιακών προγραμμάτων σε επιχειρήσεις, Π/Υ, φορολογική λογιστική κ.ά.)
03	Το Εκπαιδευτικό Προσωπικό
01	Δυσανάλογη η σχέση Μόνιμου Εκπαιδευτικού Προσωπικού πλήρους απασχόλησης προς Επιστημονικούς / Εργαστηριακούς Συνεργάτες μερικής απασχόλησης με διάχυτο ακαδημαϊκό προσανατολισμό. Η υψηλή αναλογία διδασκόντων μερικής απασχόλησης προς διδάσκοντες πλήρους απασχόλησης φαίνεται να επηρεάζει την ποιότητα της διδασκαλίας. Διατυπώνεται η άποψη ότι οι διδάσκοντες πλήρους απασχόλησης παρέχουν καλύτερη ποιότητα διδασκαλίας, επειδή έχουν περισσότερο ακαδημαϊκό προσανατολισμό. Υπάρχουν, όμως, και περιπτώσεις όπου διδάσκοντες μερικής απασχόλησης είναι ενήμεροι για τις σύγχρονες εξελίξεις στην επιστήμη που διδάσκουν, αλλά και διδάσκοντες πλήρους απασχόλησης που δεν διδάσκουν μαθήματα στα οποία είναι ειδικοί. Είναι προφανές ότι αν ο διδάσκων δεν έχει σε βάθος γνώση ενός θέματος θα επηρεασθεί αρνητικά η διάχυση της σχετικής γνώσης και θα έχει ως αποτέλεσμα την απουσία ενθουσιασμού από την αίθουσα διδασκαλίας.

	<p>02 Τόσο οι διδάσκοντες μερικής απασχόλησης, όσο και οι διδάσκοντες πλήρους απασχόλησης δεν είναι άμεσα ή και καθόλου διαθέσιμοι στους φοιτητές μετά το τέλος των διαλέξεών τους. Συγκεκριμένα, δεν τηρούνται τακτικές ώρες γραφείου και σε πολλές περιπτώσεις τα ηλεκτρονικά μηνύματα που στέλνουν οι φοιτητές δεν απαντώνται.</p>
	<p>03 Απαιτήση όπως τα εισαγωγικά μαθήματα (π.χ. μαθήματα κορμού γενικής και ειδικής υποδομής) του πρώτου και, ενδεχομένως, του δεύτερου έτους να διδάσκονται από τους πλέον ταλαντούχους εκπαιδευτικούς μεταξύ των διδασκόντων (συνεπώς άμεση είναι η απαίτηση συστήματος αξιολόγησης απόδοσης για όλο το Εκπαιδευτικό Σώμα του Τμήματος).</p> <p>Αυτή είναι η συνήθης πρακτική στα κορυφαία πανεπιστήμια του κόσμου, καθώς η πείρα έδειξε ότι όταν η διδασκαλία γίνεται από διδάσκοντες με χαμηλό «ακαδημαϊκό» προσανατολισμό, χωρίς ενδιαφέρον και ενθουσιασμό πολλοί πρωτοετείς φοιτητές χάνουν το ενδιαφέρον τους και είτε εγκαταλείπουν της σπουδές είτε αδιαφορούν για τις σπουδές τους που αυτό απολήγει σε αύξηση των «λιμναζόντων φοιτητών».</p>
	<p>04 Όπως δείχνει το ηλικιακό γράφημα του Τμήματος, το μισό ακαδημαϊκό προσωπικό του Τμήματος είναι σήμερα άνω των 50+. Τα επόμενα 10 χρόνια το Τμήμα θα φθάσει σε ένα σταυροδρόμι. Είναι ευκαιρία για το Τμήμα να προβληματισθεί σε βάθος για το μέλλον του και να δει αν απαιτείται μεγαλύτερη εστίαση εμμονή στο status quo ή αν πρέπει να αναζητηθούν νέες ερευνητικές κατευθύνσεις. Απαιτήση για ένα προσεκτικό σχεδιασμό προσλήψεων νέων μελών διδακτικού προσωπικού εν όψει των επικείμενων συνταξιοδοτήσεων. Σε αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην πρόσληψη νέων επιστημόνων με ώριμο ερευνητικό προσανατολισμό.</p>
<p>04 Το πρόγραμμα σπουδών</p>	<p>01 Έλλειψη «Επιτροπής Σπουδών» αρμοδία για: Σχεδιασμό > Υλοποίηση > Έλεγχο > Αναθεώρηση του προγράμματος Σπουδών σε συστηματική βάση.</p> <p>02 Αδυναμία προσαρμογής του Προγράμματος Σπουδών στις αγοραίες εξελίξεις, και τα αντίστοιχα προγράμματα σπουδών ομοταγών ΑΕΙ του εξωτερικού.</p> <p>03 Απαιτήση για συνεχή ανανέωση - επικαιροποίηση των προγραμμάτων προπτυχιακών σπουδών σύμφωνα με τα διεθνή ακαδημαϊκά πρότυπα και τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας.</p> <p>04 Παρέμβαση ώστε να περιοριστεί ο αριθμός των υποχρεωτικών μαθημάτων και να διευρυνθεί η προσφορά και η ποικιλία μαθημάτων επιλογής.</p> <p>05 Παρέμβαση ώστε να ενισχυθεί η διδασκαλία σε πρακτικά θέματα, π.χ. με προσκλήσεις ομιλητών, εκπαιδευτικές εκδρομές και με σύνδεση της εργαστηριακής εκπαίδευσης με την επιστημονική πράξη.</p> <p>06 Έλλειψη διεπιστημονικότητας των προγραμμάτων σπουδών.</p>
<p>05 Οργανωτική Διάρθρωση του Τμήματος</p>	<p>01 Πληθώρα διοικητικών επιπέδων (ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ - ΤΟΜΕΑΣ) με αποτέλεσμα το τμήμα να συνδέεται άρρηκτα με συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών και να αποτελεί «ταμπουρωμένο οχυρό».</p> <p>02 Απαιτήση για τυποποίηση αυτοματοποίηση (μηχανογράφηση) όλων των φοιτητικο - κεντρικών διοικητικών πράξεων σχετικές με τα αρχεία των φοιτητών και την εμπλοκή τους στο πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος.</p> <p>03 Χρονοβόρες διεργασίες ολοκλήρωσης διοικητικών πράξεων λόγω αυξημένης θεσμικής γραφειοκρατίας που συμβάλλει στην μη τήρηση των χρονοδιαγραμμάτων ανταπόκρισης στα αιτήματα των εμπλεκόμενων (π.χ. φοιτητές, Διοίκηση, ΥΠΔΜΘ, κ.ά.) με το Τμήμα.</p> <p>04 Απαιτήση για θεσμοθετημένη ακαδημαϊκή εξελικτική ροή (career pathing) του Ε.Π. που να καλύπτει τις διεργασίες αξιολόγησης του, την εκλογή του για την συμμετοχή σε διοικητικά όργανα, ερευνητικά προγράμματα, εκπαιδευτικές διευκολύνσεις κ.ά. σε μια ομοιογενή και ισότιμη βάση.</p>
<p>06 Διεργασίες ελέγχου και αξιολόγηση απόδοσης</p>	<p>01 Έλλειψη συστήματος διαρκούς αξιολόγησης. Απαιτήση για στενή και διαφανή παρακολούθηση της συμμετοχής των φοιτητών στην εκπαιδευτική διαδικασία και έλεγχος των ποσοστών αποτυχίας, καθώς επίσης και ανάληψη διορθωτικών πρωτοβουλιών και στις δύο αυτές περιοχές που προκαλούν ανησυχία (καλύτερη πληροφόρηση των φοιτητών, κίνητρα, κατάλληλη συνεχής αξιολόγηση).</p> <p>02 Ανεπαρκής συντονισμός του θεωρητικού με το εργαστηριακό μέρος του ίδιου μαθήματος με αποτέλεσμα να θεωρούνται δύο διακριτές ενότητες.</p> <p>03 Έλλειψη συνάφειας σκοπού > περιεχομένου (ύλης) > μαθησιακών αποτελεσμάτων του μαθήματος λόγω του υψηλού αριθμού έκτακτων καθηγητών που «επιλέγουν» την ύλη που θα διδάξουν χωρίς να συμβουλευόμαστε το πρόγραμμα σπουδών και χωρίς να ελέγχονται σε συστηματική βάση μέσω «ενημερωτικών συναντήσεων».</p>

04	Έλλειψη συστήματος ενδιάμεσης αξιολόγησης (προόδων) απόδοσης φοιτητών εκπόνησης ασκήσεων πράξεων και μελετών περιπτώσεων (case studies) που να συνθέτουν τον τελικό βαθμό απόδοσης του φοιτητή.
05	Υπερβολικός αριθμός εξεταστικών περιόδων σε σημείο που το Τμήμα έχει μετατραπεί σε εξεταστικό κέντρο.
06	Απαίτηση για περιοδική ανατροφοδότηση, συνεχής αξιολόγηση και παρακολούθηση των επιδόσεων και των επιτευγμάτων των φοιτητών.
07	Διεργασίες ανάδρασης (feedback) μετά την αποφοίτηση
01	Έλλειψη βάσης δεδομένων (DATA BANK) για την επαγγελματική εξέλιξη των αποφοίτων του τμήματος. Πηγή πληροφοριών πρέπει να είναι: α. οι εργοδότες των αποφοίτων του τμήματος και β. οι ίδιοι οι απόφοιτοι. Αυτές οι πληροφορίες είναι απαραίτητες για την τεκμηρίωση της καλής απόδοσης του Τμήματος, του προγράμματος σπουδών του και της επίτευξης των στόχων του.
02	Έλλειψη στοιχείων (data) και δεικτών (index) σε ότι αφορά: <ul style="list-style-type: none"> • τους δείκτες κινητικότητας Φοιτητικού Σώματος: πτυχιούχοι σε σχέση με τους εισακτέους • τους δείκτες επαγγελματικής απορροφητικότητας: απορρόφηση πτυχιούχων από την αγορά εργασίας • την οικονομετρική ανάλυση εστιασμένη στο σθένος του επιστημονικού αντικείμενου του Τμήματος στην αγορά εργασίας • τις ερευνητικές επιδόσεις του Ε.Π. και του τμήματος γενικά • την σχέση βαθμολογίας και χρόνου αποφοίτησης (σε ακαδημαϊκά έτη).
03	Απαίτηση για επανασύσταση «Συλλόγου Αποφοίτων» για την συστηματική ενημέρωση νεοεισερχομένων φοιτητών, αποφοίτων, εργοδοτών κ.ά. σε θέματα σχετικά με την δραστηριότητα του τμήματος.
08	Διεργασίες υλοποίησης πρακτικής άσκησης
01	Παρέμβαση ώστε να υπάρξει αναδιάρθρωση του θεσμού της πρακτικής άσκησης και των ευκαιριών εμπειρίας των φοιτητών. Επίσης, η εποπτεία της πρακτικής άσκησης είναι περιορισμένη, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ολοκληρωμένη εικόνα της προόδου των φοιτητών.
02	Απαίτηση για ύπαρξη επιτροπής συντονισμού πρακτικής άσκησης που θα ασκεί επιτόπιο «on the job» έλεγχο για την πορεία της πρακτικής άσκησης.
09	Υποδομή Τμήματος
01	Ανεπάρκεια σε: α. αίθουσες διδασκαλίας, β. εγχειρίδια / σημειώσεις και γ. τεχνολογίες πληροφορικής (π.χ. εξειδικευμένα λογισμικά) που επηρεάζουν την ποιότητα της διδασκαλίας.
02	Ανεπαρκής χρηματοδότηση - παρέμβαση για αξιοποίηση κονδυλίων για αρχική επενδυτική ενίσχυση seed money από τα τομεακά επιχειρησιακά προγράμματα του ΕΣΠΑ. Ανάγκη εξεύρεσης επιπρόσθετων πόρων που θα επιτρέψουν τη βελτίωση των υποδομών και, συνακόλουθα, τη βελτίωση της εφαρμογής του προγράμματος. Η προσπάθεια πρέπει να επικεντρωθεί τόσο σε δημόσιες / εθνικές πηγές όσο και σε άλλες (π.χ. βιομηχανία, ΕΕ).
03	Απαίτηση για ύπαρξη συστηματικής συμβουλευτικής και οδηγικής υπηρεσίας των φοιτητών: οι φοιτητές δεν γνωρίζουν τι ακριβώς προσφέρεται και έτσι συμβουλευονται κυρίως τους συμφοιτητές τους ή «τα πολιτικά τραπεζάκια» του διαδρόμου. Απαιτείται υποδομή σήμανσης και καθοδήγησης φοιτητών (π.χ. οθόνες ανάρτησης ανακοινώσεων - σε χώρο του Τμήματος με οδηγίες / ενημέρωση για τρέχοντα ζητήματα (π.χ. μαθήματα / αίθουσες / πτυχιακές), έγκαιρες και επικαιροποιημένες ιστοσελίδες - web-sites του Τμήματος κ.λπ.).
04	Ελλιπής χρηματοδότηση - αύξηση της χρηματοδότησης των ιδρυμάτων από τον κρατικό προϋπολογισμό (ισότιμη ή και μεγαλύτερη χρηματοδότηση σε σχέση με τα ΑΕΙ λόγω της μεγαλύτερης «απόστασης» που πρέπει τα ΤΕΙ να καλύψουν.
05	Παρέμβαση για βελτίωση και εκσυγχρονισμό της υλικοτεχνικής, εργαστηριακής και εκπαιδευτικής υποδομής (H/Y, αίθουσες εργαστηρίων, εποπτικά μέσα-display windows κ.λπ.).
06	Παρέμβαση για προοδευτικά αυξανόμενη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων και του διαδικτύου στην εκπαιδευτική και ερευνητική διαδικασία. (π.χ. εντατικοποίηση στη χρήση του e-class).
	Γενικά, δεν υπάρχει συστηματική συμβουλευτική και καθοδήγηση των φοιτητών, οι φοιτητές δεν γνωρίζουν τι ακριβώς προσφέρεται και έτσι συμβουλευονται κυρίως τους συμφοιτητές τους.

4^η φάση:

Ανάλυση και Ερμηνεία των αποτελεσμάτων

Από την επεξεργασία των στοιχείων (DATA) που αφορούν τις «κλειστές ερωτήσεις» των ηλεκτρονικών δηλώσεων παραπόνων προκύπτουν οι Πίνακες 3 έως 9 και συνάγονται τα εξής:

α. Οι ερωτώμενοι διατύπωσαν την γνώμη τους σε κλίμακα Likert 1-5 (1 = Καθόλου ικανοποιημένος, 2 = Σχετικά ικανοποιημένος, 3 = Ικανοποιημένος, 4 = Αρκετά ικανοποιημένος, 5 = Πλήρως ικανοποιημένος) ξεχωριστά για κάθε μία από τις επτά μεταβλητές.

β. Σε όλες τις υπό διερεύνηση μεταβλητές

[VAR_01 Πρόγραμμα Σπουδών

VAR_02 Εκπαιδευτικό Προσωπικό

VAR_03 Γραμματειακή Υποστήριξη

VAR_04 Εργαστηριακή Υποδομή

VAR_05 Συμπράξεις με ΑΕΙ - Επιχ/σεις,

VAR_06 Υποδομή (π.χ. πάγιος εξοπλισμός, αίθουσες)

VAR_07 Φήμη - Εικόνα (image)].

η κεντρική τάση των απαντήσεων εστιάζεται στο διάστημα μεταξύ 2 και 3 της κλίμακας Likert. Αυτό σημαίνει ότι η γνώμη των ερωτώμενων για το προφίλ του Τμήματος με όλα τα χαρακτηριστικά που το συνθέτουν είναι 2 = Σχετικά Ικανοποιητική προς 3 = Ικανοποιητική.

γ. Η θετική ασυμμετρία της κατανομής των γνωμών ($Sk > 0$) για το προφίλ του Τμήματος αποδεικνύει ότι το πλήθος των ερωτώμενων τοποθετείται στις χαμηλές τιμές της κλίμακας Likert που σημαίνει ότι είναι σαφώς Σχετικά Ικανοποιημένοι με το προφίλ του Τμήματος.

δ. Στο σύνολό τους οι κατανομές συχνότητας και των επτά μεταβλητών παρουσιάζει αρνητική τιμή κύρτωσης ($Kn < 0$) που σημαίνει ότι η κατανομή γνωμών είναι πλατύκυρτη περί την κεντρική τάση. Ωσαύτως, πρέπει να αναφερθεί ότι γνώμες των εμπλεκόμενων στην ηλεκτρονική διαβούλευση ποικίλουν ανάλογα με την ρόλο τους στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την μεγάλη διασπορά τιμών περί την κεντρική τάση. Για παράδειγμα, ο «γονιός» που καταγγείλει συγκεκριμένες δυσλειτουργίες του Τμήματος συμπαρασύ-

ρεται και δίνει χαμηλές τιμές για όλα τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν το ακαδημαϊκό του προφίλ. Η γενίκευση της κρίσης για όλο το Τμήμα γνωστή ως halo effects επηρεάζει αρνητικά τις τιμές των κριτηρίων αξιολόγησης του Τμήματος. Το αυτό σημαίνει και με τους εξωτερικούς συνεργάτες λόγω του διάχυτου ακαδημαϊκού τους προσανατολισμού. Αντίθετα το φοιτητικό σώμα που αποτελεί και το μεγαλύτερο «μεσόστρωμα» της έρευνας κρίνει πιο έγκυρα, αξιόπιστα και αμερόληπτα λόγω της μακροχρόνιας και σε βάθος σχέση του με το Τμήμα.

Όθεν, εκτιμώντας τα ανωτέρω κρίνεται σκόπιμο να καταβληθεί πραγματική προσπάθεια για εκσυγχρονισμό και επικαιροποίηση όλων των παραγόντων που συνθέτουν το προφίλ του Τμήματος όπως αυτοί αναφέρονται στους Πίνακες 3 έως και 9.

Πίνακας 3: Μεταβλητή: VAR_01 Πρόγραμμα Σπουδών

N	218
Μέσος	2,58
Μέση τυπική απόκλιση	1,293
Ασυμμετρία	,012
Κύρτωση	-1,364
Εύρος μεταβολής	4
Ελάχιστη τιμή	1
Μέγιστη τιμή	5

Πίνακας 4: Μεταβλητή: VAR_02 Εκπαιδευτικό Προσωπικό

N	218
Μέσος	2,24
Μέση τυπική απόκλιση	1,191
Ασυμμετρία	,411
Κύρτωση	-1,009
Εύρος μεταβολής	4
Ελάχιστη τιμή	1
Μέγιστη τιμή	5

Πίνακας 5: Μεταβλητή: VAR_03 Γραμματειακή Υποστήριξη

N	218
Μέσος	2,39
Μέση τυπική απόκλιση	1,353
Ασυμμετρία	,474
Κύρτωση	-1,169
Εύρος μεταβολής	4
Ελάχιστη τιμή	1
Μέγιστη τιμή	5

Πίνακας 6: Μεταβλητή: VAR_04 Εργαστηριακή Υποδομή

N	218
Μέσος	2,34
Μέση τυπική απόκλιση	1,197
Ασυμμετρία	,199
Κύρτωση	-1,331
Εύρος μεταβολής	4
Ελάχιστη τιμή	1
Μέγιστη τιμή	5

Πίνακας 7: Μεταβλητή: VAR_05 συμπράξεις με ΑΕΙ-Επιχ/σεις

N	218
Μέσος	2,01
Μέση τυπική απόκλιση	1,129
Ασυμμετρία	,502
Κύρτωση	-1,311
Εύρος μεταβολής	3
Ελάχιστη τιμή	1
Μέγιστη τιμή	4

Πίνακας 8: Μεταβλητή: VAR_06 Υποδομή
(π.χ. πάγιος εξοπλισμός, αίθουσες)

N	218
Μέσος	2,54
Μέση τυπική απόκλιση	1,367
Ασυμμετρία	,326
Κύρτωση	-1,181
Εύρος μεταβολής	4
Ελάχιστη τιμή	1
Μέγιστη τιμή	5

Πίνακας 9: Μεταβλητή: VAR_07 Φήμη - Εικόνα (image)

N	218
Μέσος	2,45
Μέση τυπική απόκλιση	1,386
Ασυμμετρία	,321
Κύρτωση	-1,257
Εύρος μεταβολής	4
Ελάχιστη τιμή	1
Μέγιστη τιμή	5

5^ο στάδιο. Συμπεράσματα

Μέσω της ηλεκτρονικής διαβούλευσης που εφαρμόστηκε στη συγκεκριμένη προβληματική έχουμε ως μεγαλύτερο πλεονέκτημα το ότι ο ανθρώπινος

παράγοντας μπορεί να εκφράσει την καθημερινή του εμπειρία και να συμβάλλει στην ανάδειξη της συλλογικής νοημοσύνης ή νοοτροπίας που κυριαρχεί μέσα σε έναν εκπαιδευτικό οργανισμό.

Η διαδικασία της Διαχείρισης Παραπόνων μέσω της Ηλεκτρονικής Διαβούλευσης δεν αποτελεί μια διακριτή εφάπαξ διαδικασία αλλά απαιτείται συνεχώς η ανατροφοδότηση του Τμήματος με νέα δεδομένα (π.χ. ηλεκτρονικές δηλώσεις παραπόνων προτάσεων κ.ά.) καθώς και η επεξεργασία τους από το Συμβούλιο του Τμήματος διαρκώς σε τακτά χρονικά διαστήματα. Θα πρέπει λοιπόν, το Συμβούλιο του Τμήματος να συναντάται κατά τακτά χρονικά διαστήματα και με γνώμονα προηγούμενα παράπονα, προτάσεις που κατέληξαν σε συγκεκριμένα σενάρια δράσης (π.χ. αναμόρφωση προγράμματος σπουδών) αλλά και με τα καινούργιες ηλεκτρονικές δηλώσεις παραπόνων να συστήνει νέα σενάρια δράσης επίλυσης παραπόνων και συνεχούς βελτίωσης του προφίλ του Τμήματος.

Στην κατακλείδα του προτύπου Διαχείρισης Παραπόνων αναφέρουμε ότι η αξία χρήσης του προτύπου της ηλεκτρονικής διαβούλευσης συνίσταται στο γεγονός ότι μπορεί να γίνει εύκολα ένα πρότυπο (model) «οιονεί αυτοκριτικής» της αποτελεσματικότητας των ενεργειών του Τμήματος.

Η αποτελεσματικότητα της είναι τόσο υψηλή, όσο υψηλό είναι και «γνώθι σαυτόν» της διοίκησης απέναντι στα προβλήματά της.

Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Ηλεκτρονική Διαβούλευση - Έρευνα: Διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.teiath.gr/sdo/de/page_under_con/home.htm (Πρόσβαση στις 15-8-2010)
2. Ιωάννης Δ. Μπουρής (2009), «ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ στο ΔΗΜΟΣΙΟ ΤΟΜΕΑ» 2^ο Διεθνές Συνέδριο (25-5-2009) Διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.teiath.gr/sdo/de/page_prosopiko/home.htm (Πρόσβαση στις 10-8-2010)
3. Ιωάννης Δ. Μπουρής, (2004), «Εφαρμογή συναινετικών προτύπων λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο της συστημικής σχεδίασης κοινωνικών συστημάτων», Κέρκυρα, Ιόνιο Πανεπιστήμιο.